

مسئله‌یابی حقوقی در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ ایران^۱

سیدمسین صفایی^۲

سیدمصطفی ممق داماد^۳

محمد درویش‌زاده*

سایر نویسندگان همکار^۴

چکیده

پژوهش‌های مسئله‌یاب^۵ به دنبال شناسایی سؤال‌ها^۶ و مسئله‌هایی^۷ است که پیرامون یک موضوع سازمانی یا رخداد اجتماعی قابل طرح و بررسی است. این مقاله به‌عنوان یک پژوهش مسئله‌یاب به دنبال کشف و شناسایی سؤال‌ها و مسئله‌های حقوقی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ ایران است. شناسایی و تعریف این

۱. ابتدا عنوان پژوهش چنین انتخاب شده بود: «نظام مسائل و چالش‌های حقوقی مرتبط با آشوب و اعتراض ۱۴۰۱ در ایران» اما از آن جهت که برخی اصطلاحات همچون آشوب، اعتراض، چالش به نحوی اظهار نظر پیش از پژوهش تلقی می‌شود، بنا به توصیه برخی از نویسندگان به شرح فوق اصلاح شد. (اردبیلی - محمدعلی؛ محقق داماد - سیدمصطفی؛ بهرامی - بهرام؛ حسینی پویا - سیدمحسن؛ سیفی زیناب - غلامعلی؛ داودی - هما؛ شریعت باقری - محمد جواد و...) البته برخی نویسندگان بر عنوان قبلی تأکید داشتند و در نهایت اتفاق نظری پدید نیامد.

۲. استاد بازنشسته دانشگاه تهران و سردبیر نشریه دانشنامه‌های حقوقی

۳. استاد دانشگاه شهید بهشتی و استاد کرسی خارج فقه و اصول حوزه علمیه

*. قاضی پیشین دیوان عالی کشور و رئیس پژوهشکده حقوق و قانون ایران (نویسنده مسئول)

۴. لیست سایر نویسندگان همکار به ترتیب حروف الفبا: ۴- ابوالفضل احمدزاده (قاضی دادگستری)؛ ۵- محمدعلی اخوت (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور)؛ ۶- محمدعلی اردبیلی (استاد دانشگاه شهید بهشتی)؛ ۷- داریوش اشرفی (عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال)؛ ۸- غلامحسین الهام (استاد دانشگاه تهران)؛ ۹- محمد مهدی انجم‌شعاع (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور)؛ ۱۰- علیرضا آیین (استادیار دانشگاه سیستان و بلوچستان)؛ ۱۱- آقای طوق مسلم (وکیل دادگستری و مدرس دانشگاه)؛ ۱۲- سیدعلیرضا آوایی (قاضی بازنشسته دادگاه عالی انتظامی قضات و وزیر سابق دادگستری)؛ ۱۳- حسن بادی (دانشیار دانشگاه تهران)؛ ۱۴- محمود براتی نیا (قاضی بازنشسته قوه قضاییه)؛ ۱۵- تهمورث بشیریه (استادیار دانشگاه علامه طباطبایی)؛ ۱۶- بهرام بهرامی (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور)؛ ۱۷- محمدباقر پارساپور (دانشیار دانشگاه تربیت مدرس)؛ ۱۸- جعفر پوربدخشان (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور)؛ ۱۹- زینب تعالی (وکیل دادگستری)؛ ۲۰- محمدجواد جاوید (استاد دانشگاه تهران)؛ ۲۱- عبدالرضا جوان جعفری (استاد دانشگاه فردوسی مشهد)؛ ۲۲- محمدهادی جواهرکلام (استادیار دانشگاه علامه طباطبایی)؛ ۲۳- محمدجعفر حبیب‌زاده (استاد دانشگاه تربیت مدرس)؛ ۲۴- سید محسن حسینی پویا (استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد)؛ ۲۵- علی عباس حیاتی (دانشیار دانشگاه رازی)؛ ۲۶- محمدرضا خسروی (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور)؛ ۲۷- مهراب داراب پور (استاد دانشگاه شهید بهشتی)؛ ۲۸- هما داودی (استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج)؛ ۲۹- ولی رستمی (استاد دانشگاه تهران)؛ ۳۰- بهزاد رضوی فرد (دانشیار دانشگاه علامه طباطبایی)؛ ۳۱- سید قاسم زمانی (استاد دانشگاه علامه طباطبایی)؛ ۳۲- محمد مهدی ساقیان (استادیار دانشگاه تهران)؛ ۳۳- محمدحسین ساکت (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور)؛ ۳۴- غلامعلی سیفی زیناب (عضو هیئت علمی بازنشسته دانشگاه شهید بهشتی)؛ ۳۵- حسین سیمایی صراف (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)؛ ۳۶- محمدجواد شریعت باقری (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور و رییس پیشین دانشگاه علوم قضایی)؛ ۳۷- عباس شیخ الاسلامی (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد)؛ ۳۸- سید محمد صدری (دانشیار دانشگاه پیام نور)؛ ۳۹- جواد طهماسبی (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور)؛ ۴۰- محمد عابدی (دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد)؛ ۴۱- محمود عباسی (دانشیار دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی)؛ ۴۲- اصغر عربیان (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران)؛ ۴۳- بدیع فتحی (استادیار دانشگاه علامه طباطبایی)؛ ۴۴- حجت الله فتحی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی)؛ ۴۵- رقیه فراهانی (عضو هیئت علمی پژوهشکده حقوق و قانون ایران)؛ ۴۶- علیرضا فیض (قاضی بازنشسته دادگستری)؛ ۴۷- عباس کریمی (استاد دانشگاه تهران)؛ ۴۸- محسن محبی (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات)؛ ۴۹- حسن محسنی (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال)؛ ۵۰- حمزه محمدی (استادیار دانشگاه آزاد اسلامی)؛ ۵۱- حسن مرادی (دانشیار دانشگاه علامه طباطبایی)؛ ۵۲- فهیمه ملک زاده (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال)؛ ۵۳- سیدعباس موسوی (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور)؛ ۵۴- سیدفاضل نوری (قاضی پیشین دادرسی انتظامی قضات و عضو هیئت علمی پژوهشکده حقوق و قانون ایران)؛ ۵۵- ابوالفضل نیکوکار (قاضی دادگاه تجدیدنظر)؛ ۵۶- علی اکبر همتیان (قاضی پیشین دادرسی انتظامی قضات)

5. problem finding

6. Questions

7. Problems

مسئله‌ها و سؤال‌ها زمینه مساعدی را فراهم می‌کند که پژوهشگران حقوقی در قالب مقاله، پایان‌نامه، کرسی علمی و حتی رساله علمی به پژوهش در ابعاد حقوقی ناآرامی‌های ۱۴۰۱ ایران بپردازند. علاوه بر این، نتایج این تحقیق می‌تواند برای سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، قانون‌گذاران نیز قابل استفاده و راهگشا باشد. ویژگی مسئله‌یاب بودن این پژوهش موجب شده که این مقاله با مشارکت ۸۰ نفر از صاحب‌نظران حقوق و قضاوت ایران تهیه شود که از این تعداد، ۵۶ نفر از آنها با درج نامشان نیز -به‌عنوان نویسنده همکار- موافقت کردند و به این ترتیب شاخص «نویسندگان پرشمار» در مقاله‌های حقوقی نیز رکورد جدیدی به جای می‌گذارد. ابزار و روش جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش با دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی بوده و تحلیل اطلاعات مزبور به روش «تحلیل محتوا» انجام شده است. در این پژوهش صدها سؤال یا مسئله حقوقی شناسایی شده که مستقیماً قابلیت انجام پژوهش را دارد.

کلیدواژه‌ها: ناآرامی، اعتراض‌های ۱۴۰۱، مسئله‌یابی، آشوب‌های خیابانی، چالش‌های حقوقی، حق اعتراض.

هم سؤال از علم خیزد هم جواب
همچنان که خار و گل از خاک و آب^۱

اول: مقدمه (کلیات)

ناآرامی^۲ در قالب آشوب^۳، اعتراض^۴ و ... یکی از پدیده‌های رایج^۵ در جوامع انسانی است. اما گاهی سطح و عمق این پدیده شگفتی‌ساز^۶ است و می‌تواند موجب تاثیرگذاری عمیق در اجتماعات انسانی، جوامع و کشورها شود.

وینستون چرچیل^۷ می‌گوید: بحران‌های خوب را ضایع نکنید. ناآرامی‌های ۱۴۰۱، فرصت خوبی است برای بازنگری در گذشته. یکی از محورهای بازنگری، بازنگری حقوقی است. در ادبیات آشوب و بحران می‌گویند یکی از عناصر لازم برای حل بحران، «حصارسازی» است. یعنی حدود بحران را باید معین و به فراخور آن راه‌های برون رفت را جستجو کرد و این مقاله عهده‌دار حصارسازی حقوقی شده است. البته که حصارسازی‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و دینی هم باید صورت گیرد.^۸

ناآرامی‌های ۱۴۰۱ ایران می‌تواند به عنوان یکی از شگفتی‌سازهای^۹ موجود در عرصه اجتماعی^{۱۰} ایران ارزیابی شود؛ لذا بررسی دقیق این پدیده و مواجهه علمی برای خوداصلاحی^{۱۱} بر اساس ضوابط حقوقی ضرورت دارد و می‌تواند سرآغاز تحول در حکمرانی بعد از انقلاب اسلامی باشد؛ مشروط بر آنکه در گام اول، مسائل و چالش‌های مرتبط با این ناآرامی‌ها به شیوه علمی شناسایی و تدوین شده باشد. در این راستا، نویسندگان درصدد هستند تا ابعاد حقوقی مسائل و چالش‌های منشأ و ناشی از ناآرامی‌های پدیدار

۱. مثنوی مولوی، ۳۰۰۹

2. Rioting
3. Turmoil
4. Confusion

۵. این که ناآرامی در قالب اعتراض یا آشوب بوده و یا اعتراض در قالب ناآرامی بوده و یا در قالب آشوب بوده مفروضات متفاوتی را پدید می‌آورد (الهام - غلامحسین)

6. wild card

۷. این قسمت توسط سیمایی - حسین اضافه شده است.

۸. همان

۹. بهتر است به جای شگفتی‌ساز از «سرنوشت‌ساز» استفاده شود (شریعت باقری - محمدجواد، فتحی، حجت الله)

۱۰. این عبارت نوعی پیش داوری و صدور حکم قبل از تحقیق و پژوهش است. زیرا ممکن است پس از پژوهش به نتیجه دیگری دست پیدا کنیم. (بهرامی - بهرام) برخی دیگر با شگفتی‌ساز بودن این پدیده موافق نیستند و گفته‌اند زمانی یک رخداد اجتماعی شگفتی‌ساز است که به روابط علی و معلولی پدیده‌های اجتماعی توجه نشود. (شریعت باقری - محمدجواد؛ محسنی - حسن)

11. Self- Correction

شده را شناسایی و معرفی کنند تا زمینه مساعدی برای درک، تحلیل و پژوهش آن‌ها فراهم شود. لذا در این مقاله فهرستی نظام‌مند از مسائل، چالش‌ها و موضوعات حقوقی مرتبط با اعتراضات ۱۴۰۱ در ایران ارائه می‌شود تا در پژوهش‌های بعدی، به منظور برگزاری کرسی‌های علمی و بازنگری در قوانین و مقررات و شیوه‌های اجرای آن‌ها مدنظر مراجع صلاحیت دار قرار گیرد.

۱- هدف تحقیق: هدف این تحقیق، عبارت است از کشف و شناسایی سؤال‌ها و مسائل حقوقی قابل پژوهش توسط جمعیت حقوقی به منظور تسهیل و ترویج شرایط خود اصلاحی نظام سیاسی-اجتماعی کشور.^۱

۲- سؤال تحقیق:^۲ سؤال این تحقیق عبارت است از اینکه چه سؤال‌ها و مسائل حقوقی قابل پژوهش در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ ایران، وجود دارد و چگونه طبقه‌بندی می‌شود؟

۳- فرضیه تحقیق: فرضیه تحقیق عبارت است از اینکه: مسائل حقوقی قابل پژوهش پیرامون ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از ویژگی تعدد، تنوع و قابلیت طبقه‌بندی برخوردار است و حداقل از زوایای «کارکردی»^۳ و «موضوعی» قابل طبقه‌بندی است.^۴

۴- قلمرو تحقیق: در این پژوهش تلاش می‌شود تا بر مسئله‌یابی موضوع پژوهش تمرکز و سؤال‌هایی شناسایی شود که **اولاً:** دارای وصف حقوقی بوده و ثانیاً: ناظر به ناآرامی‌های ۱۴۰۱ باشد. این سؤال‌ها حداقل از دو منظر قابل طبقه‌بندی است. اول: از جهت هدف، فایده و کارکرد و دوم: از جهت موضوع، محتوا و رشته حقوقی مرتبط.

۵- مفهوم سؤال^۵، مسئله^۶ و مسئله‌یابی^۷: بدون اینکه بخواهیم با تاکید بر تفاوت‌های سؤال (Question) پرسش (Inquiry) مسئله (Problem) مسئله‌یابی (problem finding) دچار سردرگمی شویم، به این نکته اکتفا می‌شود که سؤال بر اثر جهل و ندانستن ایجاد می‌شود، مثل سؤال از شرایط تسلیم مبیع؟ اما مسئله بر اثر دانستن کلیه اطلاعات موجود در یک زمینه ایجاد می‌شود؛ مثل چرایی حرکت رو به پایین، هنگام افتادن سیب از درخت که توسط نیوتن مطرح و منتهی به کشف نیروی جاذبه

۱. با استفاده از اصلاح پیشنهادی حبیب زاده- محمدجعفر

۲. این مقاله نیازی به سؤال و فرضیه - که در پژوهش‌های علمی رایج است- ندارد. (عربیان- اصغر و نیز نوری- سیدفاضل)

۳. حبیب زاده- محمدجعفر

۴. اگر مقاله را اکتشافی بدانیم باید از فرضیه‌های رایج سخن گفته شود. (جاوید- محمدجواد)

5. Question/ Inquiry
6. Problem
7. problem finding

زمین شد. همچنین مجهول اصلی در سؤال برای «فرد پرسشگر» مطرح است؛ اما دیگران به آن مجهول پاسخ داده‌اند؛ بر خلاف مجهول اصلی در مسئله که «جامعه علمی» به صورت متمرکز به مجهول مسئله پرداخته و پاسخ آن شناسایی نشده است. در نتیجه یافتن پاسخ در سؤال از طریق مراجعه به افراد و منابع (کتابخانه‌ای یا میدانی) ممکن است؛ اما یافتن پاسخ مسئله از طریق مراجعه به افراد یا منابع کتابخانه‌ای ممکن نیست؛ بلکه باید به صورت متمرکز به آن پرداخت و نیازمند پژوهش‌های عمیق و سنگین است.

مسئله‌یابی (problem finding) اصطلاحی است که بیشترین کاربرد را در علوم مدیریتی دارد و زمانی انجام می‌شود که پدیده‌ای غیرعادی در روند کار سیستم یا سازمان پدید آید و موجب ایجاد اختلال، بی‌نظمی، افت کمی و کیفیت جریان کارها شود و در نتیجه «شکاف بین وضع موجود و وضعیت مطلوب» را پدید آورد (رضاییان، علی، اصول مدیریت و سازمان، انتشارات سمت، ۱۴۰۱، صفحه ۱۳۹ به بعد) بر این اساس، ویژگی‌های این مقاله به شرح زیر است:

اولاً: تأکید بر ابعاد حقوقی پرسش‌های مطرح شده دارد. ثانیاً: این پرسش‌ها می‌تواند در مواردی وصف سؤال را داشته باشد؛ یعنی با مراجعه به منابع (میدانی یا کتابخانه‌ای) پاسخ‌یابی شود. ثالثاً: این پرسش‌ها در مواردی از اوصاف مسئله برخوردار است. آنچه مسلم است، این است که پاسخ دهی به این پرسش‌ها نیازمند تلاش و تکاپوی پژوهشگران حقوقی است. نهایتاً پاسخ برخی از آن‌ها از طریق بررسی اسناد و مدارک، مراجعه به افراد و... قابل ارائه است و در قالب یک مقاله علمی قابل تنظیم است؛ اما پاسخ دهی به برخی دیگر، نیازمند پژوهش‌های عمیق و نظری است. مثل پرسش‌هایی که در ارتباط با ریشه‌ها و بنیان‌های تئوریک وضعیت موجود طراحی شده است. پاسخ به این مسئله‌ها در سطح رساله دکتری و پژوهش‌های عمیق و گسترده در سطح نظریه پردازی است.

۶- فایده و کارکردهای^۱ تحقیق: فایده و کارکردهای این پژوهش عبارتند از: الف) نیازسنجی و مسئله‌یابی اعتراض از منظر حقوقی ب) افزایش کنشگری جمعیت حقوقی کشور ج) ارتقای سطح کاربرد و اثربخشی پژوهش‌های حقوقی مرتبط با موضوع د) استفاده از تمام ظرفیت و انرژی پژوهش‌های حقوقی کشور ه) تولید و اشاعه دانش بومی و تخصصی حقوقی در ارتباط با ناآرامی‌های (۱۴۰۱ و) پاسخ به دعوت مستمر مقام رهبری در برگزاری کرسی‌های علمی آزاداندیشی، نقد، مناظره و نظریه‌پردازی ز) کمک به ایجاد فضای گفت و گوی علمی و رفتارهای خشونت‌پرهیز.^۲

۱. مفهوم مورد نظر از کارکرد در این مقاله عبارت است از ترکیبی از معنای آثار و اهداف.

۲. شناسایی پرسش‌هایی که به دنبال بیان سخنان مردم و نیازهای اجتماعی باشد از دیگر کارکردهای این پژوهش است. (محسن - حسن)

۷- مشکلات و محدودیت‌های تحقیق: طیف وسیعی از مشکلات، فراروی این تحقیق وجود داشت که اهم آن‌ها عبارتند از: محدودیت زمان تحقیق، مشکلات ناشی از بدیع بودن پژوهش‌های مسئله یاب در مطالعات حقوقی و رخدادهای اجتماعی و همچنین ناشناخته بودن^۱ و الزامات شیوه چندنویسندگی، محدودیت دسترسی به اسناد و مدارک، دشواریهای راجع به رعایت ملاحظات نظرهای متفاوت برخی از نویسندگان و همچنین رعایت محذورات برخی دیگر از افراد که علی‌رغم مشارکت در تدوین مقاله، درج نام خودشان را به مصلحت نمی‌دانستند، فزونی حجم متن نهایی بر استانداردهای رایج مقاله‌نویسی در نشریه.

اما یکی از مشکلات مهم فراروی پژوهش عبارت بود از: پدید آمدن شرایط تعارض گونه‌ای که در تحلیل محتوا و ثبت و مستندسازی نظرهای مشارکت‌کنندگان مقاله وجود داشت. زیرا از یک سو مکلف به حفظ اطلاعات نگرش سنج افراد و حفظ حریم خصوصی و باورهای سیاسی اجتماعی آنان بودیم و از دیگر سو، می‌بایست به رعایت قاعده‌های اسناددهی و استنادپذیری و نیز شفافیت روش تحقیق ملتزم باشیم.

مشکل مهم دیگر راجع به ابعاد سیاسی بعضی از پرسش‌ها است. موضوع پژوهش و زمینه مورد مطالعه (ناآرامی‌های ۱۴۰۱) موجب شده است که به صورت آشکاری بعضی از سؤال‌ها رنگ و بوی سیاسی بگیرد. در ویرایش‌های مکرری که انجام شد، تلاش شد حتی المقدور این شائبه بر طرف شود؛ اما ویژگی‌های زمینه مورد مطالعه و پیوند طبیعی و ناگسستنی علوم انسانی به گونه‌ای است که احتمال طرح این شائبه را کماکان با خود دارد. لذا نویسندگان لازم به ذکر می‌دانند که در طراحی سؤال بر ابعاد حقوقی مسئله تأکید دارند و هیچ‌نگاهی به ابعاد سیاسی موضوع نداشته و نخواهند داشت.

مشکل دیگری که مکرراً مورد تأکید قرار گرفته، توسط یکی از نویسندگان با این عبارت بیان شده است که: پیش‌نیاز پژوهش در خصوص حوادث اخیر، ایجاد فضایی امن برای دانشمندان است. تهدید، اخراج و بازنشسته کردن صاحب‌نظران جرئت‌نخبگان را از بین می‌برد. باید عده‌ای از نخبگان فداکاری نموده و آسیب‌های مربوط به فضای ارباب دانشمندان را شناسایی و راهکارهای لازم را ارائه نمایند.^{۳ و ۲}

۱. اردبیلی - محمدعلی

۲. فیض - علیرضا

۳. برخوردهای حذفی، پیش‌داوری و قضاوت ناعادلانه برخی از کسانی که هر گونه قرائت دیگر از این رویداد را به عنوان مخالفت، ضدیت و اغتشاش می‌دانند از دیگر مشکلات این پژوهش است. (محسنی - حسن)

۸- مبانی تردید و توجیه در استاندارد حجم و محتوای مقاله: برخی تردیدها در سازگاری حجم و نیز محتوای این مقاله با استاندارد مقاله‌های علمی مطرح شده است. نظیر این که حجم مقاله از استانداردهای تعریف شده نشریه فراتر است^۱ و محتوای آن نیز مجموعه‌ای از سؤال‌ها است که هر کدام از این سؤال‌ها خود نیازمند انجام پژوهش مستقل است. برای رفع این تردیدها کافی است اولاً: به هدف و سؤال اصلی مقاله توجه شود و ثانیاً: توضیحی که در خصوص مفهوم «سؤال»، «مسئله» و «مسئله‌یابی» ارائه شده، مدنظر باشد ثالثاً: کافی است توجه شود که رویکردهای تحولی در پژوهش‌های علمی به دلیل ناشناختگی و عدم انس ذهنی در ابتدای ظهور، همواره مورد انکار و تردید صاحب‌نظران و متخصصان علمی قرار گرفته است.^۲ رابعاً: پژوهش‌های علمی باید فراتر از قالب‌های خشک و ساختارمند کمی و کیفی بوده و معطوف به نیازهای واقعی اجتماع و مسئله‌های ریز و مشخص باشد و گره‌گشایی از مشکلات جامعه را دنبال کند و توسط گروه‌های بزرگ پژوهشی به انجام برسد که خوشبختانه اسناد بالادستی حوزه پژوهش در این زمینه صراحت لازم را دارد. در ادامه به برخی از این موارد به عنوان مبانی توجیهی این مقاله استناد می‌شود.

بندهای مرتبط از سیاست‌های کلی علم و فناوری - ابلاغی ۱۳۹۳ - بند ۴-۲ مبنی بر «ارتقای روحیه... شجاعت علمی و کار جمعی»، بند ۵-۵ مبنی بر «تعیین اولویت‌ها در آموزش و پژوهش با توجه به مزیت‌ها، ظرفیت‌ها و نیازهای کشور»، بند ۴-۳ مبنی بر «تشکیل کرسی‌های نظریه‌پردازی ... تبادل آراء، تضارب افکار و آزاد اندیشی».

بندهای مرتبط از سند نقشه جامع علمی کشور: بند ۵ از مبانی و ارزش‌های بنیادین نقشه جامع علمی کشور مبنی بر «آزاداندیشی، تبادل آراء و تضارب افکار (جدال احسن)»، بند ۳-۴ از اهداف بخشی نظام علم و فناوری و نوآوری کشور مبنی بر «حضور مسئولانه و موثر در نظام اجتماعی»، راهبرد کلان شماره ۷ مبنی بر «جهت‌دهی آموزش پژوهش، فناوری و نوآوری به سمت حل مشکلات و رفع نیازهای واقعی و اقتضائات کشور» با این توضیح که برای تحقق این «راهبرد کلان»، راهبردهای ملی و نیز اقدام‌های ملی متعددی تعریف شده و در آن‌ها بر کلید واژه‌هایی نظیر «حل مسئله»، «رفع نیازهای جامعه»، «رفع نیازهای دستگاه‌ها»، «مشکلات اجتماعی» و امثال آن تاکید شده است.^۳

۱. ایراد عدم تناسب حجم مقاله با استانداردهای رایج به گونه‌ای بود که برخی از استادان (صفایی - سیدحسین و عربیان - اصغر) پیشنهاد انتشار آن به صورت ضمیمه یا ویژه نامه نشریه را مطرح کردند اما جمع بندی منتهی به انتشار آن در قالب مقاله شد.

۲. نگاه شود به ساختار انقلاب‌های علمی، نوشته توماس کوهن، انتشارات سروش، ترجمه احمد آرام

۳. علاوه بر این، می‌توان به تاکیدهای مقام رهبری نیز اشاره و استناد نمود که با کلیدواژه‌های «علاج مشکلات کشور»، «جهاد علمی»، «رفع نیازهای کشور» و امثال آن به صورتی پرتکرار و با فراوانی بالا در سخنان ایشان آمده است.

۹- **روش تحقیق:**^۱ شیوه انجام تحقیق (جمع‌آوری و پردازش اطلاعات) در این مقاله، به شرح زیر بوده است:

مرحله اول: تهیه پیش‌نویس (ویراست اول مقاله) - این مرحله با استفاده از روش بررسی اسناد و مدارک و نیز تحلیل محتوا انجام شده است؛ به این ترتیب که ابتدا اطلاعات به روش کتابخانه‌ای^۲ از میان گزارش مقام‌های رسمی در ارتباط با ناآرامی‌های اجتماعی، بیانیه‌های منتشر شده، تحلیل‌های حقوقی توسط اشخاص حقیقی و حقوقی، مواضع اعلام شده توسط مقام‌های رسمی (اجرایی، امنیتی، اطلاعاتی و قضایی)، اخبار و اطلاعات منتشر شده در رسانه‌های رسمی، قوانین و مقررات مربوط به موضوع، گردآوری شده است. همچنین در کنار استفاده از شیوه بررسی اسناد و مدارک، جمع‌آوری اطلاعات از طریق مشاهده و مصاحبه با برخی صاحب نظران و کارشناسان نیز مدنظر بوده است؛ در ادامه، اطلاعات تهیه شده به شیوه «مقوله‌بندی محتوا»^۳ طبقه‌بندی شده و تمامی مسائل در شاخه‌های مختلف حقوق جانمایی و توزیع شد و در نهایت، با تحلیل محتوای مزبور، پیش‌نویس اولیه مقاله تدوین گردید.

مرحله دوم: مشارکت صاحب نظران و تهیه نسخه پژوهشی - در این مرحله با استفاده از روش دلفی^۴ و طی شرحی، پیش‌نویس اولیه مقاله برای تعداد ۱۶۷ نفر از صاحب نظران ارسال و از آن‌ها تقاضا شد که هرگونه اصلاح، نظر تکمیلی و ویرایش نسبت به پیش‌نویس مقاله دارند، ابراز کنند. معیار در تعیین افرادی که از آن‌ها نظرخواهی شد و نیز درصد آن‌ها به این شرح بود: ۱- عضو هیئت علمی دانشگاه در رشته حقوق باشند. (۶۰ درصد) ۲- قاضی شاغل یا بازنشسته - حداقل در سطح دادگاه تجدیدنظر و یا دیوان عالی کشور - باشند. (۳۰ درصد) ۳- از وکلای شناخته شده دادگستری باشند. (۱۰ درصد)

علاوه بر ارسال متن، تلفنی نیز توضیح لازم به این افراد داده شد و پس از دریافت نظرهای اصلاحی، نسخه پژوهشی مقاله همراه با درج مجموع پیشنهادها و نظرهای اصلاحی در پاورقی تنظیم شد.^۵

۱. در کنار روش تحقیق کتابخانه‌ای و تحلیلی خوب است از مصاحبه و مطالعه میدانی، مشاهده و تحلیل آماری هم استفاده شود. (جاوید - محمدجواد)

۲. منظور از روش کتابخانه‌ای، ابزار جمع‌آوری اطلاعات است. (حبیب زاده - محمدجعفر)

3. Content categorization

4. Delphi

۵. بدیهی است اظهارنظر نویسندگان غالباً محدود به رشته تخصصی خودشان است. مثلاً بیشتر استادانی که در حقوق خصوصی تخصص داشتند فقط نسبت به سؤال‌های رشته خودشان اظهارنظر کردند.

گزارش کمی از نظرهای دریافتی به این شرح است: ۱- متن مقاله طی شرحی برای تعداد ۱۶۷ نفر ارسال و از آن‌ها برای مشارکت در تدوین مقاله دعوت شد. ۲- تعداد ۸ نفر (۴ و ۷۹ صدم درصد) هیچ پاسخی ندادند. ۳- تعداد ۵۶ نفر (۳۳ و ۵۳ صدم درصد) هم ضمن استقبال از محتوای مقاله، با اعلام نظرهای اصلاحی خود و یا بدون اعلام نظر اصلاحی با درج نامشان به عنوان نویسنده موافقت کردند. ۴- تعداد ۲۴ نفر (۱۴ و ۳۷ صدم درصد) نیز با تایید محتوای مقاله و ارائه برخی نظرهای اصلاحی، مفاداً اعلام کردند که ذکر نام خود را به عنوان نویسنده به مصلحت نمی‌دانند. ۵- تعداد ۳۶ نفر (۲۱ و ۵۵ صدم درصد) به صورت مکتوب یا تلفنی پاسخ دادند و مفاداً اعلام کردند امیدی به تاثیر این قبیل کارها ندارند و بر این باورند که اصلاحاتی بسیار اساسی تر در نظام سیاسی- اجتماعی کشور باید صورت پذیرد. ۶- تعداد ۲۶ نفر (۱۵ و ۵۶ صدم درصد) هم اعلام کردند پرسش‌های مندرج در مقاله، جانبدارانه تنظیم شده؛ با این توضیح که مفاداً معتقدند سؤال‌ها درصد لاپوشانی مشکلات ساختاری است؛ والا باید سؤال‌هایی بسیار اساسی تر و با نگرشی انتقادی تر مطرح شود. این گروه خصوصاً با بخش مبانی توجیهی مقاله (که بر اساس اسناد رسمی و بالادستی تنظیم شده است) مخالف بودند. ۷- بر عکس دو گروه قبلی، تعداد ۳ نفر (۱ و ۷۹ صدم درصد) هم مفاداً اعلام کردند پرسش‌های مندرج در مقاله، جانبدارانه تنظیم شده؛ با این توضیح که مقاله، درصد القا و اشاعه اندیشه‌های مخالف با نظام سیاسی- اجتماعی کشور است. ۸- تعداد ۱۴ نفر (۸ و ۳۸ صدم درصد) نیز برای عدم مشارکت در تدوین مقاله، معاذیری همچون بیماری، تراکم کارها، فرصت نداشتن و... را مطرح کردند.

نتیجه: تعداد ۸۰ نفر (۴۷ و ۹۰ صدم درصد از کل مخاطبان) در تدوین مقاله مشارکت کردند و در مجموع تعداد ۴۱۸ مورد نظر اصلاحی واصل شد و ۵۶ نفر (۳۳ و ۵۳ صدم درصد از کل) با درج نامشان نیز موافقت کردند.

مرحله سوم: تهیه نسخه نهایی مقاله- پس از تهیه نسخه نهایی مقاله و برای اطمینان از نظر افرادی که با درج نامشان موافقت کرده بودند، مجدداً نسخه نهایی برای آن‌ها ارسال و آخرین نظرهای آن‌ها دریافت و اعمال شد و اکنون پیش روی شماست.

ویژگی دیگر این مقاله، ثبت بالاترین رکورد در تعداد نویسندگان مقاله در حوزه علوم انسانی در کشور است.^۱ در تهیه این مقاله ۵۶ نفر که غالباً از اعضای هیئت علمی دانشکده‌های حقوق و برخی از قضات

۱. شاخص چندنویسندگی در مقالات علمی از جمله استانداردهای شناخته شده در مطالعات علم سنجی است. سازمان اروپایی پژوهش‌های هسته‌ای موسوم به سرن، مقاله‌ای با عنوان "The CMS experiment at the CERN LHC" در نشریه *Journal of Instrumentation* و با تعداد ۳۰۹۹ نفر نویسنده منتشر کرده است. در ارتباط با چندنویسندگی در مقالات علمی توسط پژوهشگران

عالی رتبه کشور بوده‌اند، مشارکت کرده‌اند که مشخصات آن‌ها در صفحه اول آمده است. البته نگارش اولیه توسط نویسندگان مسؤل انجام شده و اعمال نظرهای سایر نویسندگان و نیز ویرایش نهایی مقاله، توسط گروه منتخبی از نویسندگان انجام شده است.^۱ با این توضیح که در فرایند ویرایش نهایی نیز اکثر نویسندگان مشارکت فعال داشتند و در نتیجه نسخه نهایی با نسخه اولیه تفاوت‌های بسیاری دارد.

۱۰- مخاطبان: مخاطبان و استفاده‌کنندگان از این مقاله چهار گروه مشخص هستند: اولین گروه، پژوهشگران حقوقی هستند. محتوای پیشنهاد شده در این مقاله به منزله نتایج نیازسنجی پژوهشی و مسئله‌یابی حقوقی، به این گروه پیشنهاد می‌شود. دومین گروه، استادان سایر رشته‌های علمی و تخصصی هستند، فقیهان، اقتصاددانان، استادان دانش سیاست و روابط بین‌الملل، جامعه‌شناسان، روانشناسان و... در این گروه از مخاطبان جای دارند. از این مخاطبان فرهیخته، انتظار می‌رود تا در صورت صلاحدید، کاری مشابه را در حوزه تخصصی خود انجام دهند تا در شرایط موجود، رسالت اجتماعی خویش را به انجام رسانده و دین خود را به ایران اسلامی ادا کرده باشند. سومین گروه، اصلی‌ترین و مهم‌ترین مخاطبان این تحقیق هستند که اتفاقاً برای حل مشکلات کشور نیز به آن‌ها امیدواریم. این گروه، عبارتند از: مدیران، برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاران، تصمیم‌سازان، تصمیم‌گیران، مقررات‌نویسان و سرانجام، قانون‌گذاران. انتظار آن است که این دسته از مخاطبان، نتایج این تحقیق را به دیده قبول و لطف و اعتماد بنگرند. زیرا در تحقیق حاضر، تلاش شده بهترین‌ها را برای موفقیت آن‌ها و ملت شریف، عزت‌مند و رنج‌دیده ایران تدارک کنیم. چهارمین گروه، آیندگان و پژوهشگران تاریخ و تحولات اجتماعی ایران هستند که روزی این تلاش علمی را به نظاره خواهند نشست. امید که آیندگان، خیرخواهی ما را تصدیق کرده و بپذیرند - که جز ایفای وظیفه و مسئولیت اجتماعی - به عنوان یکی از زیرشاخه‌های تکامل یافته نهاد بنیادین امر به معروف نهی از منکر^۲ - هدف دیگری، مد نظر نبوده است. چرا که ساختار اندیشه و ذهن حقوق‌دان - به تبع دانش حقوق - معمولاً از نظم مستقر و

ایرانی تحقیقات متعددی انجام شده است و به طور کلی نشان می‌دهد که در رشته‌های علوم پایه مانند فیزیک، زیست‌شناسی، زمین‌شناسی و همچنین رشته‌های پزشکی، گروه‌های بزرگ پژوهشی به وجود آمده‌اند. ولی در رشته‌های علوم انسانی، گروه پژوهشی بزرگی به وجود نیامده است. به عنوان مثال، پژوهشی که در خصوص مقاله‌های پژوهشگران ایرانی در وبگاه علم در سال ۲۰۱۲ انجام شده نشان می‌دهد که ۹۱ مقاله وجود دارد که بین ۲۱۰۰ تا ۲۹۰۰ نفر نویسنده در تهیه آن مشارکت کردند؛ اما در رشته‌های علوم انسانی گرایش اصلی به نگارش مقاله‌های انفرادی است و تمایل کمتری برای تشکیل گروه‌های پژوهشی بزرگ وجود دارد. (نوروزی - علی‌رضا و دیگران، بررسی الگوی نویسندگی در مقاله‌های ایرانی و ارتباط آن با استنادپذیری - مجله علم سنجی کاسپین، سال چهارم، شماره دوم پاییز و زمستان ۹۶ صفحات ۳۶ تا ۴۴).

۱. این گروه عبارتند از: پوریدخشان، جعفر؛ درویش‌زاده، محمد و فراهانی - رقیه

۲. حبیب زاده، محمدجعفر

موجود حمایت می‌کند و هرگونه تغییر و اصلاح را در درون نظم موجود و با رعایت قالب‌ها و ساختارهای شناخته شده دنبال می‌کند که آن هم همراه است با پرهیز از رفتار خشونت‌گرا و کلام ساختارشکن و مشروط است به تحقق فلسفه حقوق و استفاده از تجربیات مسلم بشری.

۱۱- ساختار «کارکردی و موضوعی» مسائل، به تفکیک شاخه‌های حقوق: ساختار ادامه

این مقاله چنین است که ابتدا چگونگی پدیداری مسائل و چالش‌های حقوقی در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ ایران توضیح داده می‌شود، پس از آن، مجموعه مسائل و چالش‌های حقوقی مزبور از دو منظر طبقه بندی می‌شود. ابتدا از نقطه نظر آثار و کارکرد به سه دسته تقسیم می‌شود که عبارتند از: «جبران‌کننده‌ها»، «پیش‌گیری‌کننده‌ها» و «فرصت‌سازها». و در نهایت، همان مسائل و چالش‌ها به لحاظ موضوعی، در ۱۰ شاخه دانش حقوق جانمایی و توزیع می‌شود. شاخه‌های ۱۰ گانه مزبور عبارتند از: ۱) مسائل و چالش‌های فراروی موضوع، از منظر فلسفه حقوق (۲) مسائل و چالش‌های فراروی موضوع، از منظر حقوق اساسی (۳) مسائل و چالش‌های فراروی موضوع، از منظر حقوق عمومی (۴) مسائل و چالش‌های موضوع، در ارتباط با ابعاد حقوق بین‌الملل (۵) مسائل و چالش‌های فراروی موضوع، از منظر حقوق بشر و حقوق شهروندی (۶) مسائل و چالش‌های فراروی موضوع، از منظر فقه و نهاد روحانیت (۷) مسائل و چالش‌های فراروی موضوع، از منظر حقوق دادرسی و قضایی (۸) مسائل و چالش‌های فراروی موضوع، از منظر حقوق کیفری (۹) مسائل و چالش‌های فراروی موضوع، از منظر علوم جنایی تجربی (۱۰) مسائل و چالش‌های فراروی موضوع، از منظر حقوق خصوصی^{۳ و ۴}

نکته دیگر قابل توجه آن است که عناوین پیشنهادی این تحقیق، به صورت موضوعی و پرسش محور تنظیم شده است؛ یعنی هر موضوع در قالب یک سؤال تشریحی بیان شده تا مدار پژوهش و تحقیق باشد. در تنظیم سؤال‌ها هم تلاش شده است که از سوگیری و پیش‌داوری پرهیز شود^۵ تا حتی‌الامکان به ضوابط و اخلاق تحقیق وفادار باشیم.

۱. یکی از نویسندگان مقاله معتقد است: تعبیر حقوق قضایی دقیق نیست، چون می‌تواند موارد بعدی را نیز شامل شود. شاید تعبیر حقوق قضا یا حقوق دادرسی یا رسیدگی قضایی مناسب‌تر باشد. (پارساپور - محمدباقر)
۲. بهتر بود فصل بندی مقاله بر اساس رشته‌های حقوقی به گونه‌ای انجام می‌شد که مسئولیت سؤال‌های هر رشته به یک نفر نویسنده مسئول داده می‌شد و نظر سایر نویسندگان آن رشته توسط همین نویسنده مسئول جمع بندی می‌شد. (بشیری-تهمورث؛ جاوید-محمدجواد؛ محبی - محسن)
۳. ترتیب طبقه بندی موضوعی به پیشنهاد شیخ الاسلامی - عباس انجام شده است.
۴. بدیهی است که برخی از سؤال‌ها می‌توانند در بیش از یک شاخه از ده شاخه فوق قرار گیرند. به عبارت دیگر، برخی از این شاخه با بعضی از سؤال‌ها همپوشانی دارد. (محسنی - حسن - حسینی پویا - سیدمحسن).
۵. حبیب‌زاده - محمدجعفر و نیز زمانی - سیدقاسم

دوم: پیدایش^۱ مسائل و چالش‌های حقوقی در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ کشور^۲

این بدیهی است که جوامع انسانی سرانجام موفق به مهار و مدیریت هرگونه ناآرامی در حوزه زیست خود خواهند شد؛ اما آنچه مهم است، شیوه مهار و مدیریت ناآرامی و نیز شرایط پسا^۳ ناآرامی^۴ است که معمولاً همراه با تغییراتی در قواعد و مقررات حاکم بر رفتار انسان، جامعه انسانی و حاکمیت می‌شود. حجم و سطح این تغییرات تابعی است از عمق، سطح و حجم ناآرامی. در ناآرامی‌های عمیق و گسترده معمولاً تغییراتی وسیع در ارزش‌های اجتماعی^۵، نظم عمومی^۶ و سبک زندگی^۷ پدید می‌آید. از آنجا که نیازهای قانونی جوامع همواره برآمده از ارزش‌های اجتماعی، نظم عمومی و نیازهای فردی و اجتماعی است، می‌توان نتیجه گرفت که در «پسا ناآرامی»، توجه به ریشه‌های مسائل و چالش‌های حقوقی که مولد ناآرامی بوده، از طرفی و مسائل حقوقی نوپدید^۸ یا نویافته که از آثار ناآرامی هستند، از طرف دیگر، ضرورت پیدا می‌کند. جامعه ایرانی و نظام سیاسی و اجتماعی حاکم بر آن نیز از این قاعده مستثنی نیست و لازم است هر چه زودتر برای شناخت ریشه‌های حقوقی مولد ناآرامی و نیز مواجهه با تحولات حقوقی و مسائل نویافته و نوپدید حقوقی که در پسا ناآرامی مطرح می‌شوند، آماده شود. به باور نویسندگان این مقاله، چالش‌ها و مسائل حقوقی مرتبط با ناآرامی‌ها در شاخه‌های مختلف حقوق پراکنده است. اهم این شاخه‌ها عبارت است از: فلسفه حقوق، حقوق اساسی، حقوق عمومی، حقوق جزا و جرم شناسی، حقوق خصوصی، فقه و نهاد روحانیت، حقوق بشر و حقوق شهروندی، حقوق بین‌الملل و ... . در این مقاله تلاش شده است تا مهمترین سرفصل‌های قابل توجه برای کشف و شناخت مسائل حقوقی منشأ ناآرامی‌ها و نیز ابعاد و آثار متنوع و تحولات حقوقی برآمده از آن شناسایی و در قالب پرسشهایی برای انجام پژوهش‌های روشمند به جمعیت حقوقی ایران ارائه شود و از آنجا که این پرسشها برای

۱. واژه پیدایش قابل حذف است. (فتحی، حجت‌الله)

۲. برخی پیشنهاد کرده اند که بهتر است به جای این تیتیر نوشته شود: «کشف مسائل و چالش‌های اعتراض و آشوب ۱۴۰۱ و راهکارهای حقوقی، قضایی، انتظامی آن». (بهرامی - بهرام)

۳. استفاده از اصطلاح پساناآرامی از سوی نویسندگان متعددی مورد انتقاد قرار گرفته است آنان اعلام داشتند که اطلاق این اصطلاح در شرایط فعلی و مفروض دانستن دوران پسا ناآرامی می‌تواند خطای تشخیص و پیش فرضهای راجع به عنوان پژوهش را پدید آورد؛ زیرا زمانی می‌توان از این ترکیب استفاده کرد که از پایان ناآرامیها بر اساس استانداردهای تخصصی مطمئن بود. (خسروی - محمدرضا؛ همتیان - علی اکبر؛ فتحی - حجت‌الله؛ شریعت باقری - محمدجواد؛ پوربدخشان - جعفر - محبی، محسن)

4. post unrest
5. Social values
6. Public order
7. life style
8. Emergent

اولین بار^۱ در نظمی علمی ارائه می‌شود لذا به معنای جامعیت یا مانعیت آن‌ها نیست؛ بلکه تنها نقطه آغازی است که می‌تواند، در طلوعه پسا ناآرامی، خطوطی کمرنگ را برای شناخت و مواجهه با مسائل حقوقی پیش‌رو (ریشه‌ها و آثار) نشان دهد. هر یک از این مسائل و چالش‌هایی که ارائه می‌شود، ظرفیت انجام یک پروژه یا حتی چند پروژه پژوهشی، در قالب مقاله علمی، پایان نامه و حتی رساله دکتری را دارد و می‌تواند مورد توجه پژوهشگران حقوقی ایران قرار گیرد.

سوم: طبقه‌بندی مسائل و چالش‌های حقوقی مرتبط با ناآرامی‌ها (اعم

از ریشه‌ها^۲ و آثار)^۳

به نظر می‌رسد مسائل و چالش‌های حقوقی مرتبط با ناآرامی‌ها را می‌توان از نظر «کارکرد (آثار و اهداف)» در سه دسته به شرح زیر طبقه بندی کرد:

۱- مسائل حقوقی ناظر به حوزه ترمیم و جبران ۲- مسائل حقوقی ناظر به حوزه پیشگیری ۳- مسائل حقوقی ناظر به حوزه فرصت سازها.^۴

توضیح هر کدام از این سه دسته به شرح زیر است:

۱- مسائل ناظر به قوانین و مقررات ترمیم‌کننده و جبران‌کننده^۵ خسارت: این مسائل

ناظر به قوانین و مقرراتی است که برای ترمیم و جبران خسارات ناشی از ناآرامی‌ها قابل توجه است؛

۱. اطلاق «اولین بار» بر برخی پرسشها صحیح به نظر نمی‌رسد. (ملک زاده، فهیمه)

۲. طراحی سؤالها باید ناظر به عوامل ریشه‌ها و شرایطی معطوف شود که منتهی به ناآرامی‌های ۱۴۰۱ شده برخی از این ریشه‌ها دارای اوصاف فقهی، حقوقی و تقنینی هستند. در مطالعه پدیده‌های اجتماعی بیشترین سهم باید به مطالعات علت‌شناسی اختصاص یابد و مطالعات معلول‌شناسی از اهمیت کمتری برخوردار است. (صدری - سیدمحمد؛ فتحی - حجت الله)

۳. این تیترا ابتدا این‌گونه بود: «سوم: طبقه بندی مسائل و چالش‌های حقوقی پساناآرامی» که با توجه به تذکر برخی از نویسندگان مبنی بر: «آیا بررسی چالش‌های حقوقی پسا ناآرامی‌ها بدون توجه و ایجاد پل ارتباطی با چالش‌ها و چرایی‌های قبل از ناآرامی‌ها اساساً ممکن و میسر است و ما را به نتایج درست رهنمون می‌سازد یا خیر؟ برای مثال، آیا می‌توان بدون شناخت آنها از تکرار نا آرامی‌ها جلوگیری کرد؟» که به شرح فوق اصلاح شد. (مرادی - حسن و نیز صدری - سیدمحمد)

دست کم دو فرض باید از هم جدا شود: یکی اینکه ناآرامی‌ها مهار شود و تمام شود بی‌آنکه در مدیریت راهبردی کشور تغییر ایجاد شود و دوم اینکه مدیریت راهبردی تغییر کند خواه به دلیل داخلی یا خارجی و خواه تغییر مدیریت راهبردی رادیکال باشد یا لیبرال. (شریعت باقری - محمدجواد؛ فتحی، حجت الله)

۴. در واقع هر سه نوع این مسائل با هدف آسیب‌شناسی وضع موجود و ارائه راهکار برای رسیدن به وضعیت مطلوب انجام می‌شود. (ملک‌زاده، فهیمه)

۵. بهتر است مسائل پیشگیری‌کننده مقدم بر مسائل جبران‌کننده ذکر شود؛ مگر این که هدف تقدم رتبی در شرایط فعلی باشد. (طهماسبی - جواد)

در این راستا از دو منظر می‌توان مسائلی را شناسایی کرد. اول این که، برای شناسایی قوانین ترمیم کننده باید با بررسی وضعیت موجود قوانین و مقررات، مشخص شود که خلأهای قانونی کدامند؟ قوانین و مقررات نامناسب و تبعیض آمیز چه مواردی هستند؟ و... و در نهایت می‌توان پیشنهادهایی برآمده از نتایج پژوهش برای اصلاح قوانین و مقررات موجود ارائه داد. دوم برای شناسایی قواعد جبران خسارت باید، به تقسیم‌بندی حقوقی خسارت توجه نمود و انواع مختلف آن را که شامل خسارات بدنی، مادی و معنوی می‌شود^۱ در ارتباط با نآرامی‌ها به پژوهش گذاشت و در این رهگذر لازم است به محدودیتها و توالی فاسدی که ممکن است پدید آید توجه کرد؛ به عنوان مثال اگر تفسیر موسعی از قوانین ناظر به جبران خسارت ارائه شود، می‌توان عامل ورود زیان - اعم از دولت و سایر اشخاص حقیقی و حقوقی - را مکلف نمود تا خسارات بدنی، مادی و معنوی عظیم و بسیار گسترده‌ای که در جریان نآرامی‌ها به اشخاص (اعم از حقیقی و حقوقی) وارد شده را جبران کند، در حالی که جبران همه خسارات وارد شده، یقیناً خارج از توان و امکان دولت و سایر اشخاص حقوقی و حقیقی است. این در حالی است که چنانچه مقررات ترمیم کننده و جبران کننده خسارت، به صورت کاملاً مضیق تفسیر شود، ممکن است خسارات بسیار عظیمی که در شرایط نآرامی به شخصیت‌های حقیقی و حقوقی در حقوق عمومی و حقوق خصوصی وارد شده است، قابل جبران و ترمیم نباشد؛ بنابراین در چنین موقعیتی رعایت انصاف و نیز اصل موازنه ایجاب می‌کند تا ضوابط و معیارهایی برای خروج از این تعارض و ابهام و بلا تکلیفی شناسایی شود و این ضوابط و معیارها خود، مسائل و چالش‌هایی جدید پدید می‌آورد که نیازمند بازنگری، به روزرسانی و تطبیق مقررات ترمیم کننده و جبران کننده خسارت خواهد بود. مهم آن است که این بازنگری‌ها با مبانی فلسفه حقوقی سازگار و با اصول کلی حقوقی پشتیبانی^۲ شود و در عین حال قابلیت اجرایی نیز داشته باشد.

۲- مسائل ناظر به قوانین و مقررات پیشگیری کننده از بروز شرایط مشابه: در مهار و مدیریت نآرامی‌ها و نیز در شرایط پسا نآرامی نمی‌توان و نباید احتمال پدیداری شرایط مشابه را منتفی دانست. ممکن است شرایط مشابه با سطح و عمق متفاوت تکرار شود. بنابراین بازنگری، به روزرسانی و اندیشیدن در رابطه با تصویب قوانین، مقررات و قواعد حقوقی پیشگیری کننده از بروز شرایط مشابه

۱. ابتدا فقط به خسارتهای مادی اشاره شده بود اما با تذکر یکی از نویسندگان که آورده: در تقسیم بندی‌های حقوقی خسارات به سه دسته تقسیم می‌شوند. خسارت مادی- بدنی (دیه و هزینه‌های درمان) و خسارت معنوی- یعنی خسارات ناشی از آسیبهای روحی و روانی که به افراد در فرایند این نآرامیها مطرح می‌شود، به شرح فوق اصلاح شد. (طهماسی - جواد)
 ۲. این عبارت توسط یک از نویسندگان پیشنهاد شده است. (پوربدخشان - جعفر)

اهمیت ویژه دارد. این اندیشه‌ها در نهایت می‌تواند پیشنهاد تعدیل و تطبیق‌هایی را در قواعد حقوقی مربوط، به دنبال داشته باشد، برخی از قوانین و مقررات پیشگیری کننده از بروز شرایط مشابه عبارت است از: قواعد و مقررات ناظر به برگزاری اجتماعات، تظاهرات و راهپیمایی‌های مسالمت آمیز در سطوح ملی و محلی، بازنگری در شرایط فعالیت احزاب، نهادهای مدنی و سمن‌ها برای افزایش مشارکت اجتماعی و توجه به تکثر و تنوع قومی، علمی، اندیشه‌ای، باورمندی و محیطی جامعه ایران، بازنگری در قوانین و مقررات تبعیض‌آمیز،^۱ بازنگری در قوانین و مقررات انتخابات به منظور پوشش حداکثری تنوع سلیقه‌ها و نگرشها در جامعه ایرانی، برگزاری فراندوم و یا بازنگری در برخی از اصول تغییر پذیر قانون اساسی و ...

۳- مسائل چالش‌های ناشی از فرصت‌های پدید آمده از تجربه ناآرامی ۱۴۰۱: واقعیت

آن است که ظرفیت‌ها و فرصت‌های متعددی در جای‌جای نظام حقوقی ایران قابل شناسایی است و می‌تواند موجب قاعده‌آفرینی و مقررات گذاری جدید شده و یا شرایط قاعده‌سازی‌های جدید را تسهیل کرده و آن‌ها را قابل فهم تر و قابل هضم تر کند. به عنوان مثال برخی قواعد در تجربه جهانی حقوق وجود دارد که تحت تاثیر برخی برداشتهای فقهی از شناخته‌شدگی لازم برخوردار نبوده است. این قواعد تحت تاثیر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ می‌تواند از ضرورت و عینیت برخوردار شده و نیاز به آن، قطعی و مسلم شود، در نتیجه زمینه تغییر و بازنگری برخی قوانین با بروزرسانی و پویایی در اجتهاد فقهی^۲ فراهم می‌شود، به عنوان مثال ممکن است پذیرش نظریه «عدم الزام در رعایت حجاب شرعی»^۳ به خاطر ناسازگاری با یکی از مشخصه‌های فرهنگ ایرانی اسلامی - که قبل از ناآرامی‌ها مورد تردید بود و بر اساس برخی برداشتهای فقهی، در تطبیق آن با موازین اسلامی یا قواعد بالادستی تردیدهایی جدی وجود داشت، اما اکنون این نظریه ممکن است تحت تاثیر شرایط ناآرامی از عینیت و باورپذیری بیشتری برخوردار شود.^۴ یعنی سطوح مختلف جامعه مذهبی، نخبگان و فقیهان و عموم مردم بهتر درک خواهند

۱. عبارت «بازنگری در قوانین و مقررات تبعیض آمیز» به پیشنهاد یکی از نویسندگان افزوده شد. ایشان آورده اند: با توجه به این که افراد شرکت کننده و فعالان عرصه این ناآرامی‌ها نوجوانان و جوانان بودند به نظر می‌رسد یکی از مهمترین قوانین و مقررات که این افراد را بر می‌انگیزد که ناراضی باشند، قوانین و مقررات ناظر به سهمیه‌هاست. اعم از سهمیه پذیرش دانشگاه‌ها و استخدام‌ها چون تبعیض آمیز است، بر ذهن افراد اثرگذار است. لذا باید اقدام پیشگیرانه و اصلاح مقررات در این زمینه مدنظر باشد. (طهماسبی - جواد و نیز انجم شعاع - محمدمهدی)

۲. در بحث فرصت‌ها باید به تحقیق و تدبیر در رابطه با اجتهاد به روز و پاسخگویی به روز از مسائل فقهی و رویگردانی از پابندی‌های سنتی که بیشتر مشکلات حاکمیت ما ناشی از همین موضوع است، اشاره شود. (طهماسبی - جواد)

۳. ابتدا عبارت (عدم ضرورت حجاب الزامی) آمده بود که به پیشنهاد باقر پارساپور، عبارت فعلی جایگزین شد.

۴. برخی از نویسندگان با این گزاره مخالفت قطعی خود را اعلام کرده اند.

کرد که عدم اجبار در حجاب شرعی احتمالاً تعارض آشکاری با وجوب شرعی حجاب و ضرورت پایبندی باورمندان به حجاب اسلامی ندارد و حداقل با تحفظ بر فقه جواهری و به‌مدد اجتهاد پویا^۱ فرصت بازاندیشی و برخی قاعده‌داری‌های جدید فراهم خواهد شد. ملاحظه می‌شود که تحت‌تاثیر این ناآرامی‌ها، مسائل و چالش‌های جدیدی پیرامون این دست از قواعد حقوقی پدید آمده است و این مسائل می‌تواند فرصت‌ها و ظرفیتهای مناسبی را برای تکامل بیشتر و بهتر نظام حقوقی ایران اسلامی فراهم آورد.

۴- نحوه جانمایی هر مسئله در یکی از انواع سه گانه مزبور: قبل از شناسایی و ارائه فهرستی از اهم مسائل و موضوعات حقوقی مرتبط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ لازم است بر چند نکته تأکید شود:

نکته اول، آنکه فهرستی از مسائل و موضوعات حقوقی که در این مقاله ارائه می‌شود، جامعیت و حتی مانعیت ندارد. اما به نظر نویسندگان، ظرفیت پرداخت پژوهشی نسبت به آن‌ها وجود دارد. نکته دوم، آنکه برخی از مسائل و موضوعات حقوقی مطرح شده به گونه‌ای است که ظرفیت تقسیم و توزیع آن در چندین سؤال پژوهشی وجود دارد. خصوصاً مسائلی که به صورت موردپژوهی مطرح شده است، می‌تواند متناسب با هر موضوع و نیز متناسب با مکان پدید آمدن هر قضیه به صورت مستقل، قابل پژوهش باشد.

نکته سوم، آنکه هر یک از مسائل و موضوعات مطرح شده ممکن است در یک یا چند نوع از انواع «جبران کننده‌ها»، «پیشگیری کننده‌ها» و «فرصت سازها» قرار گیرد. به عبارت دیگر این انواع، مانع الجمع نیستند. ضمن آنکه در این مرحله از پژوهش، امکان تعیین دقیق هر مسئله از نقطه نظر «ترمیم و جبران کنندگی»، «پیشگیری کنندگی» و «فرصت‌ساز» وجود نداشت. زیرا این اوصاف، پس از انجام پژوهش پیرامون هر سؤال مشخص می‌شود و آن‌گاه می‌توان با دقتی درخور تعیین نمود که این سؤال ابعاد جبران کنندگی دارد؟ یا پیشگیری کنندگی؟ و یا این که فرصت ساز است؟

در ادامه این تحقیق، به ارائه سؤال‌ها و چالش‌های حقوقی مرتبط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ می‌پردازیم و یادآور می‌شویم که این سؤال‌ها در ۱۰ شاخه حقوقی طبقه بندی شده‌اند و بدیهی است که سؤال‌های مشابه از سایر شاخه‌های دانش حقوق نیز قابل افزودن هستند.

۱. یکی از نویسندگان در این خصوص اعلام داشته: «به کارگیری فقه جواهری و اجتهاد پویا برای وصول و نیل به عدم ضرورت حجاب الزامی چندان بنیانی ندارد و به نحوی دقیق طرح‌ریزی و استنتاج مطلوب به عمل نیامده است». (احمدزاده- ابوالفضل)

چهارم- مسائل و چالش‌های فراروی فلسفه حقوق در ارتباط با

ناآرامی‌های ۱۴۰۱

این مسائل و چالش‌ها بیشتر از نوع مسائل «فرصت‌ساز» یا «پیشگیری کننده» است. اهم آن‌ها به شرح زیر است:

- ۱- انگاره «شریعت به مثابه قانون»^۲ چگونه باید قرائت، بازتعریف و یا تعدیل شود تا آسیبی به اصول لایتغیر قانون اساسی در رابطه با اسلامیت آن وارد نشود؟^۳ و^۴ ۲- اصول لایتغیر^۵ «جمهوریت نظام» چگونه باید تقویت شود تا از ناآرامی‌های مشابه پیشگیری شود؟^۳ ۳- نظام حقوقی در جمهوری اسلامی چرا؟ چگونه؟ و چقدر می‌تواند عرفی باشد تا کارآمدی و اثربخشی لازم را پیدا کند؟^۴ ۴- نیازها و ضرورت‌های اجتماعی- اقتصادی- فرهنگی در جامعه کنونی ایران چقدر در ساخت و شکل‌دهی به قواعد حقوقی لازم‌الرعايه هستند؟ و مصادیق نادیده گرفتن آن‌ها در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ کدام است؟
- ۵- مبانی و اصول کلی عقل‌مداری، عرف‌گرایی، استفاده از تجربه جهانی، توجه به منطق تخصصی و علمی در حکمرانی مطلوب چگونه و چقدر در شکل‌دهی به قواعد حقوقی لازم‌الرعايه هستند و مصادیق نادیده گرفتن آن‌ها در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ کدام است؟^۶ ۶- وفاداری هم‌زمان به نگرش‌های عقلی و تجربه بشری همراه با تحفظ بر اصول شریعت‌مدارانه و فرهنگ بومی چه تحولاتی را در نظام حقوقی ایران ایجاد می‌کند؟^۷ ۷- آینده پژوهی ارجاع و استناد به هر یک از منابع حقوق ایران تحت تأثیر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه تحول و تغییری را نشان می‌دهد؟^۸ ۸- آینده پژوهی شکل‌گیری قواعد حقوقی نوظهور^۶ تحت تأثیر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه تغییر رویکردی را نشان می‌دهد؟ محوریت سنت یا مدرنیته؟^۹

۱. یکی از نویسندگان در خصوص این عنوان معتقدند که: این موضوع ربط مستقیم به فلسفه حقوق ندارد. یک موضوع و امر هنجاری و ساختاری است فلسفه حقوق ناظر به هیچ کدام نیست (محبی، محسن) اما از آنجا که برخی دیگر بر آن تأکید کرده‌اند، نیازمند بحث و بررسی تشخیص داده شد.

۲. شریعت به مثابه قانون صحیح به نظر نمی‌رسد. فقه به مثابه قانون بهتر است. (احمدزاده- ابوالفضل)

۳. «... هیچ چیز به ویژه قانون، لایتغیر نیست. شریعت ... باید انعطاف نشان دهد» (داراب پور- مهرباب) ایشان کلاً با این سؤال مخالف هستند
۴. بهتر است این‌گونه نوشته شود: «اصول لایتغیر در رابطه با اسلامیت و جمهوریت چگونه باید تقویت و تعدیل تا مصون از آسیب باشند» (بهرامی- بهرام)

۵. «... هیچ چیز به ویژه قانون، لایتغیر نیست. شریعت ... باید انعطاف نشان دهد» (داراب پور- مهرباب) ایشان کلاً با این سؤال مخالف هستند.

۶. مراد کدام قواعد حقوقی نوظهور هستند آیا مستقیم و تعین خارجی دارد؟ (احمدزاده- ابوالفضل)

۷. رابطه شرع با تفاسیر شورای نگهبان چیست؟ (محسنی- حسن)

پنجم- مسائل و چالش‌های فراروی حقوق اساسی در ارتباط با

ناآرامی‌های ۱۴۰۱:۱

این مسائل عمدتاً از نوع مسائل «فرصت ساز» است و می‌تواند شرایط جدیدی را در تفسیر و اجرای قانون اساسی فراهم کند. اهم این مسایل به شرح زیر است:^۲

۱- امکان سنجی و ظرفیتهای قانونی مورد نیاز برای راهبری و مدیریت اثر بخش سامانه ملی شناسایی موارد نقض قانون اساسی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۲ - ارزیابی اجرای وظیفه نظارت بر اجرای قانون اساسی در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۳ - امکان سنجی ظرفیتهای و الزامهای قانونی برای آنچه «مردمی سازی اجرای قانون اساسی» اعلام شده است، چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۴ - مورد پژوهی دستورالعمل^۳ مسئولیت نحوه اجرای قانون اساسی ابلاغی مورخ ۳ مرداد ۱۴۰۱ رییس جمهور از نقطه نظر مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۴ - صحت سنجی ادعای وجود تفاسیر خاص از برخی اصول قانون اساسی که منتهی به تعطیلی برخی دیگر از اصول قانون اساسی شده است و تمرکز قدرت را پدید آورده است بر اساس نمونه‌های موردی چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟^۶ - بررسی موانع و ظرفیتهای قانونی برای اجرای اصل آزادی اجتماعات و راهپیمایی‌های ملی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۷ - بررسی ظرفیتهای فعلیت نیافته قانون اساسی برای جبران و پیشگیری از وقوع ناآرامی‌های مشابه چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۸ - صحت سنجی ادعای نقض منطق تعارض منافع در ساختار تئوریک قانون اساسی از یک سو و تحقق خارجی و عملکردی نهادهای مجلس خبرگان رهبری و شورای نگهبان قانون اساسی از دیگر سو چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۹ - صحت سنجی ادعای نقض قواعد و الزامات جمهوریت و مردم سالاری در قوانین و مقررات راجع به

۱. حقوق اساسی مهمترین بخش است و خوب است متمرکز شوید روی رابطه قدرت و آزادی. امروزه قدرت دولت یا حاکمیت یک مسولیت است نه یک موهبت الهی! (محبی، محسن) پرسشهای مربوط به اصول پنجاه و ششم (حاکمیت ملت)، اصل ششم (اداره کشور با آرای عمومی از یک طرف با اصول پنجم و صدودهم قانون اساسی مطرح نشده است. (اخوت- محمدعلی)

۲. جای سؤالیهای در رابطه با زمان مند شدن و مدت دار شدن مسئولیتهای راهبردی در قانون اساسی و تأثیر آن بر ناآرامیها خالی است. (داراب پور- مهرباب)

۳. علی رغم اعلام ابلاغ این دستورالعمل توسط مقامات معاونت حقوقی ریاست جمهوری تا زمان تدوین مقاله نشانی از این دستورالعمل به دست نیامد.

۴. همچنین رأی هیئت عمومی دیوان عدالت اداری به شماره ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۴ با موضوع ابطال تصویب نامه شماره ۳۷۸۷۶/ت/۵۵۰۶۸ هـ - مورخ ۱۳۹۷/۹/۲۲ که بر اساس آن تصویب نامه مربوط به محل تجمع گروه های مختلف در تهران و شهرستان ها ابطال شده است. (محسنی- حسن)

انتخابات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۰- موردپژوهی^۱ جایگاه، نقش و ظرفیت فرامین حکومتی در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۱- موردپژوهی نقش و تأثیر هر یک از نهادها و اشخاص حقوقی نامبرده شده در قانون اساسی در بروز یا پیشگیری از ناآرامی‌های اجتماعی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۲^۲- ظرفیت سنجی اصلاح اصول تغییرپذیر قانون اساسی با رویکرد تولید رضایت عمومی و مدیریت ناآرامی‌ها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۳- ظرفیت سنجی مجلس خبرگان رهبری قانون اساسی از نقطه نظر انجام وظایف موثر در پیشگیری از اعتراضات اجتماعی با نگرش به ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۴^۳- ظرفیت سنجی مدیریت شرایط اضطرار و نیازهای اجتماعی که در اصول مختلف قانون اساسی آمده است چه نتایجی را برای پیشگیری از بروز مجدد ناآرامی‌های اجتماعی نشان می‌دهد؟ و در چه مواردی نیازمند بازتعریف است؟ ۱۵- صحت سنجی ادعای وجود قوانین و رویه‌های تبعیض آمیز و تأثیر آن‌ها در بروز یا پیشگیری از ناآرامی‌های اجتماعی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۶- صحت سنجی ادعای نقض اصل حاکمیت قانون به عنوان عامل پیدایش یا پیشگیری از ناآرامی‌های اجتماعی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۷- صحت سنجی ادعای تأثیر قوانین و نیز رویه‌های حاکمیتی راجع به نظارت استصوابی بر کاهش مشارکت عمومی در انتخابات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۸- بررسی تأثیر [مثبت یا منفی]^۴ سیاستهای کلی نظام بر پدیداری و مدیریت ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۹- بررسی عدم قانون‌گذاری در خصوص اصل ۷۹ قانون اساسی برای تنظیم و تنسيق موازین شرایط اضطراری در جهت ساماندهی اعتراضات مشروع مدنی و پیشگیری از وقوع ناآرامی‌های مشابه چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۵ ۲۰- صحت سنجی ادعای ناسازگاری الزامات توسعه ملی با زیرساختهای بنیادین حکومت دینی در قانون اساسی - با نگاه به شعار زن، زندگی، آزادی - چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱. سؤالهای موردپژوهی می‌تواند متناسب با قضیه‌های خاص تکثیر شود؛ به این صورت که در هر قضیه متناسب با شرایط زمان و مکان خاص قابل پژوهش است. (یکی از نمونه‌های موردی عبارتند از ناآرامی ۱۴۰۱) اما متناسب با تغییر زمان و مکان می‌تواند انجام پژوهش مستقلی را ایجاب کند.

۲. به ویژه به نقش شورای نگهبان تأکید شود. (آقایی طوق - مسلم)

۳. بر اساس پیشنهاد اصلاحی آقای ابوالفضل احمدزاده تنظیم شده است.

۴. بر اساس پیشنهاد اصلاحی آقای جعفر پوربدخشان تنظیم شد.

۵. رستمی - ولی

ششم- مسائل و چالش‌های فراروی حقوق عمومی در ارتباط با

ناآرامی‌ها^۱

این مسائل و چالش‌ها از هر سه نوع «جبران کننده»، «پیشگیری کننده» و «فرصت ساز» هستند. اهم این مسائل و چالش‌ها به شرح زیر است:

۱- موردپژوهی انطباق ایفای نقش اشخاص حقوقی حقوق عمومی در جریان ناآرامی‌ها بر اساس قوانین موضوعه چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟

توضیح اول: موضوع این پژوهش در ارتباط با هر یک از اشخاص حقوقی حقوق عمومی و حتی نهادهای مدنی و اجتماعی نیز در قالب یک پژوهش مستقل قابل انجام است. برخی از این اشخاص حقوقی عبارتند از: دستگاه‌های نظامی، دستگاه انتظامی، حوزه علمیه^۲، بسیج، رسانه‌ها، دادگستری‌ها، سمن‌ها، احزاب، معاونت‌های مرتبط ریاست جمهوری، دانشگاه‌ها، نهادهای انضباطی دانشجویی، وزارت کشور و سایر نهادهای مسئول و ...^۳

توضیح دوم: این پژوهش با رویکردهای مختلف قابل انجام است؛ مثلاً در رویکرد «موردپژوهی» قضایای مشخص در ارتباط با وظایف هر یک از این اشخاص حقوقی مطالعه می‌شود. نظیر «موردپژوهی اقدامات قضایی دادرسی عمومی و انقلاب تهران در مرحله تحقیقات مقدماتی راجع به فوت مهسا امینی». اما در رویکرد «انتقادی مسئله‌یابی» تلاش می‌شود آسیب‌شناسی انجام وظایف هر یک از این اشخاص حقوقی مورد پژوهش قرار گیرد. نظیر: «آسیب‌شناسی اقدامات راجع به اطلاع‌رسانی دادگستری تهران در مرحله تحقیقات مقدماتی راجع به فوت مهسا امینی» و در نتیجه پیشنهادهای مشخص حقوقی برای بهبود امور شناسایی و ارائه می‌شود.

توضیح سوم: این پژوهش به صورت مستقل ناظر به مسئولیت اشخاص و مقامات عمومی و اجتماعی و مدنی نیز قابل انجام است. نظیر: روحانیون، سلبریتی‌ها، خبرنگاران، ورزشکاران، استانداران، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، دانشجویان و ...

۱. مسایل حقوق عمومی قابل جمع است با حقوق اساسی (محبی- محسن)

۲. از آن جهت که حوزه علمیه نهاد مدنی است جزء اشخاص حقوق عمومی محسوب نمی‌شود. (الهام- غلامحسین) حوزه علمیه جزو حقوق عمومی نیست و اساساً فاقد شخصیت حقوقی است. در عوض شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه، ستاد امر به معروف و نهی از منکر، مراکز رسیدگی به امور مساجد سازمان تبلیغات اسلامی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها و به طور مشخص صدا و سیما اضافه شود. (پارساپور- باقر) بر اساس تذکر این استادان عبارت «و حتی نهادهای مدنی و اجتماعی و نیز» به متن افزوده و اصلاح شد.

۳. اشخاص حقوق عمومی محدود و منحصر به موارد فوق نیست و طیف وسیعی نظیر: مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان رهبری و ... می‌شود. (الهام- غلامحسین)

به عنوان مثال: «موردپژوهی اقدامات برخی از سلبریتی‌ها^۱ و^۲»- یا «فرمانده بسیج تهران بزرگ- در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از نظر انطباق با قوانین موضوعه»^۳.

توضیح چهارم: جهت‌گیری و موضوع پژوهش برای تحلیل رفتار این گروه‌های مرجع می‌تواند یکی از سه رویکرد زیر را داشته باشد: الف: علت‌یابی حقوقی ب: پیامدشناسی حقوقی. ج: راه حل‌یابی حقوقی^۴ به این ترتیب تک سؤال مزبور، این ظرفیت را دارد که تبدیل به ده‌ها موضوع پژوهشی مستقل شود.

۲- بررسی موانع و ظرفیت‌های حقوقی برای طراحی و استقرار سامانه‌های خود ارزیابی و انتقاد از خویش در سطوح مختلف اداری، مدیریتی و اجتماعی به منظور پیش بینی و مواجهه با ناراضی‌های منتهی به آشوب و اعتراض چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۳- بررسی موانع و ظرفیت‌های حقوقی برای کنترل و مدیریت اعتراض‌ها و تبدیل به وضعیت خشونت پرهیز، اخلاق‌مدار، پژوهش‌گرا و پرسشگر چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۴- ارزیابی موانع، ظرفیت‌ها و آسیب‌شناسی مصوبات مراجع امنیتی در ارتباط با مدیریت آشوب و اعتراض در سه ماهه اول ناآرامی‌ها از نظر انطباق با قوانین موضوعه چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟^۵- ارزیابی موانع، ظرفیت‌ها و آسیب‌شناسی مصوبات مراجع قضایی برای مدیریت آشوب و اعتراض ناآرامی‌ها از نظر انطباق با قوانین موضوعه چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟^۶-

بررسی موانع، ظرفیت‌ها و آسیب‌شناسی حقوقی فعالیت احزاب و گروه‌های سیاسی برای ایفای نقش موثر در جریان آشوب و اعتراضات اجتماعی در سه ماهه اول ناآرامی‌ها از نظر قوانین موضوعه چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟^۷- بررسی تحلیلی موانع ظرفیت‌ها و آسیب‌شناسی حقوقی فعالیت نهادهای مدنی و سازمان‌های مردم‌نهاد به منظور ایفای نقش موثر در مدیریت آشوب و اعتراض‌های اجتماعی در سه ماهه اول ناآرامی‌ها از نظر انطباق با قوانین موضوعه چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۸- قوانین موضوعه برای مدیریت موارد و مصادیق نافرمانی‌های مدنی در ناآرامی‌های سه ماهه ۱۴۰۱ دارای چه ظرفیت‌ها و نقایصی هستند؟^۹- نسبت سنجی مصادیق نافرمانی مدنی با جرائم محاربه، بغی، افساد

۱. نظیر آقای علی دایی و...

۲. با توجه به این که برخی از نویسندگان، معتقدند نام شخص حقیقی تثبیت نشود و عناوین عام آنها استفاده شود. لذا به جای عبارت آقای علی دایی عبارت: برخی از سلبریتی‌ها جایگزین شد. (الهام- غلامحسین؛ عربیان- اصغر)

۳. موارد ذکر شده ذیل توضیح سوم ارتباطی با حقوق عمومی ندارد. (پارساپور- باقر)

۴. سه رویکرد علت‌یابی حقوقی، پیامدشناسی حقوقی و راه حل‌یابی حقوقی بر چه مبنای نظری طرح و جعل گردیده و اصطلاح پیامدشناسی حقوقی کاملاً نارسا و بی‌معنا در ادبیات حقوقی مصطلح کشور است. البته چنانچه مراد از پیامد، آثار و عواقب رفتاری مربوطه باشد، شاید بتوان آن را تا اندازه‌ای پذیرفت ولی با این حال نیز صحیح طرح نشده است. (احمدزاده- ابوالفضل) توضیح: در مطالعات پدیدارشناسی رویکردهای مزبور تعریف شده‌اند و منطقی طبیعی دارند. منظور از رویکردهای مزبور بررسی علل حقوقی منتهی به پدید آمدن موضوع مورد پژوهش است. همین‌طور رویکردهای پیامدشناسی و راه حل‌یابی بر ابعاد حقوقی آثار یا راه حل‌های موضوع تأکید دارد.

فی الارض، تبلیغ علیه نظام، مدیریت شبکه مجرمانه و توهین به مسئولان چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۰} - نسبت سنجی جرائم محاربه، بغی، افساد فی الارض، تبلیغ علیه نظام و مدیریت شبکه مجرمانه با حقوق مقرر در قانون اساسی به عنوان حقوق ملت (نظیر حق مشارکت اجتماعی، حق تعیین سرنوشت، حق اعتراض، تکلیف امر به معروف و نهی از منکر و ...) چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (با تأکید بر مورد پژوهی ناآرامی‌های اخیر)^{۱۱} - آسیب‌شناسی الزامات حقوقی فعالیت حزبی و صنفی به منظور پیشگیری از بروز حوادث مشابه ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۲} - بررسی الزامات حقوقی اعتراضات مسالمت آمیز و تجمعات قانونی از نظر انطباق آن‌ها با قوانین موضوعه چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (با تأکید بر مورد پژوهی در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱).^{۱۳} - بررسی الزامات حقوقی برای روزآمدسازی قوانین ناظر به تجمعات اعتراض آمیز و راهپیمایی در سطوح ملی و محلی چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟^{۱۴} - بررسی آسیب‌شناسی ضوابط قانونی ناظر به شایسته‌سالاری در سطوح اداری و مدیریتی با تأکید بر تاثیر آن در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۵} - صحت سنجی ادعای وجود معیارهای تبعیض آمیز قومیتی مذهبی و... از نظر رابطه علی و معلولی در پدیداری ناآرامی‌های اخیر ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۶} - آسیب‌شناسی قوانین و رویه‌های حاکمیتی ناظر به استثناگرایی قانونی (تبعیض‌های قانونی) با تأکید بر تاثیر علی و معلولی بر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۷} - صحت سنجی و مصداق‌شناسی^۳ ادعای وجود ساز و کارهای حقوقی منتهی به زیست دوگانه در افراد و تاثیر آن در ناآرامی‌های اخیر در قالب نمونه‌های موردی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۸} - صحت سنجی ادعای وجود تبعیض آشکار در برخورداری موافقان و مخالفان شرایط موجود از نظر ضوابط تبعیض آمیز برای برگزاری تجمع، اعتراض راهپیمایی با تأکید بر شناسایی راهکارهای حقوقی و اجرایی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۹} - صحت سنجی ادعای تأثیرپذیری ناآرامی‌های اخیر از قانون‌گذاری‌های انجام شده بدون توجه به دو اصل «ضرورت» و «پذیرش اجتماعی» چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۲۰} - صحت سنجی ادعای تأثیرپذیری ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از سیاست قضایی بدون حکمت و توجه به عقلانیت قضایی و انتظامی چه نتایجی را نشان

۱. توهین هم اضافه شود. (پارساپور - باقر) بر اساس پیشنهاد ایشان اضافه شد.

۲. این سؤال نیز حاوی پیش داوری بوده و اثر القایی دارد. (الهام - غلامحسین) در مقابل نویسندگان متعددی بر این سؤال تأکید کرده‌اند و آن را نیازمند پژوهش دانسته‌اند. با این وجود، اصلاح شد تا شائبه پیش داوری مرتفع شود.

۳. عبارت‌های صحت سنجی و ظرفیت‌شناسی و مصداق‌شناسی و اعتبارسنجی آنچنان تکرار شده که تازگی و حلقه اصلی مقاله را تحت الشعاع قرار داده است و به نحوی مانع فهم صحیح از قصد جدی نویسندگان می‌شود. (احمدزاده - ابوالفضل) توضیح: این نظر با توجه به نظرهای مخالف پذیرفته نشد.

می‌دهد؟ ۲۱- سیاست قضایی مبتنی بر تسامح صفر در اجرای ضوابط و مقررات ناظر به حجاب شرعی با تاکید بر علل، آثار و راهکارها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۲۲- صحت سنجی ادعای وجود سیاست قضایی مبتنی بر تبعیض و سلیقه در اجرای مقررات ناظر به حجاب شرعی در سطح ملی و محلی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۲۳- صحت سنجی ادعای وجود سانسور و پادگانی شدن تحقیق و پژوهش آزاد و در نتیجه پنهان ماندن روندها و پدیده‌های اجتماعی، با تاکید بر ضوابط قانونی و رویه‌های عملی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۲۴- ارزیابی شعار زن، زندگی، آزادی از منظر ضوابط حقوق عمومی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۲۵- ارزیابی ضوابط و مقررات قانونی نظام تعلیم و تربیت در ارتباط با ناآرامی‌های اخیر با رویکردهای علت شناسی، پیامد شناسی، راهکار شناسی‌های جبران کننده، پیشگیری کننده و فرصت ساز چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (هر مورد یک پژوهش مستقل است) ۲۶- بررسی مقررات و رویه‌های اجرایی و حاکمیتی در ارتباط با الزام به سبک زندگی و معیارهای رسمی در ارتباط با ناآرامی‌های اخیر چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۲۷- بررسی مقررات و رویه‌های اجرایی راجع به حفظ یا محدودسازی حریم خصوصی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۲۸- زیرساخت‌های قانونی و رویه‌ای موجود در نظام اداری مؤثر در بروز یا پیشگیری از ناآرامی چه مواردی است؟ ۲۹- زیرساخت‌های قانونی و رویه‌ای در نظام رسانه‌ای و مطبوعاتی مؤثر در بروز و پیشگیری از ناآرامی چه مواردی است؟ ۳۰- بررسی ابعاد و جایگاه نظری و عملی ایجاد و فعالیت «شخصیت‌های حقوقی موقت»^۱ نظیر «شورای هماهنگی اقتصادی سران قوا»، «هیئت حقیقت‌یاب وزارت کشور» و ... برای رسیدگی به ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چگونه توصیف و تحلیل می‌شود. ۳۱- تدوین و مستندسازی تجربیات حقوقی دستگاه‌های اجرایی، نظامی انتظامی و قضایی در ارتباط با مدیریت تجمعات، اعتراضات و آشوب‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۳۲- با چه معیارهایی «رویدادهای اعتراضی» از «رویدادهای آشوبگری» و اغتشاش در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ تفکیک می‌شوند؟ (معیار شناسایی آشوب و اعتراض) ۳۳- در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه تصمیمات اداری و اجرایی و انتظامی اتخاذ شده که می‌تواند وصف «نقض قانون» را داشته باشند؟ ۳۴- وضعیت حقوقی تصمیمات اداری، اجرایی و انتظامی که در جریان ناآرامی ۱۴۰۱ اتخاذ شده و دارای وصف «نقض قانون» می‌باشد چگونه است؟ و چه پیامدهای حقوقی دارد؟ ۳۵- کدام زیر ساخت‌های قانونی سهل انگارانه در زمینه مدیریت تعارض منافع در بخش عمومی وجود دارد که تأثیر تشدیدکنندگی در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ داشته است؟ ۳۶-

۱. شخصیت حقوقی موقت تعبیر مناسبی نیست. اساساً موارد ذکر شده فاقد شخصیت حقوقی هستند. (پارساپور- باقر) در برخی موارد ایراد وارد است اما سؤال ناظر به واقعیت خارجی است.

تحلیل رفتار نهاد وکالت و وکلای دادگستری در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از نظر الزامات قانونی، وظایف حرفه‌ای و اهداف و نقش‌های اجتماعی آن‌ها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۳۹- شناسایی موارد نقض قانون توسط طرفداران وضعیت موجود در فضای مجازی در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟ ۴۰- شناسایی موارد نقض قانون توسط معترضان به وضعیت موجود در فضای مجازی در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟

۴۱- چه مصادیقی از ترک فعل‌های خسارت بار توسط مقامات رسمی قابل شناسایی است که در شدت ناآرامی‌ها با خسارت مربوط موثر بوده است؟ ۴۲- ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از منظر آینده پژوهی حقوقی چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟ (تحلیل روندها و نشانک‌های حقوقی مرتبط) ۴۳- ارزیابی محتوای اطلاعیه‌ها و بیانیه‌های منتشر شده توسط اشخاص حقیقی و حقوقی از نظر انطباق با / یا انحراف از قانون چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۴۴- میزان تأثیرگذاری و زمینه سازی اظهار نظرات اشخاص مرتبط با حقوق عمومی (ائمه جمعه، دادستان‌ها، رئیس ستاد امر به معروف و...) در افزایش نارضایتی عمومی و بروز ناآرامی‌ها چگونه است؟^۱ ۴۵- توصیف نیروهای موسوم به «لباس شخصی» و جایگاه حقوقی و مبانی قانونی مداخله آن‌ها در ناآرامی‌ها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۲ ۴۶- ارزیابی ابطال مصوبه هیئت وزیران در خصوص ساماندهی مکان اعتراضات مشروع مدنی توسط هیئت عمومی دیوان عدالت اداری در جهت پیشگیری از اغتشاشات^۳ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۴۷- ارزیابی عدم شفافیت بودجه‌ریزی و ادعاها در مورد بودجه نهادهای سیاسی و فرهنگی فاقد پاسخگویی و مسئولیت و نظارت در جهت وقوع یا زمینه سازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۴۸- ارزیابی اصلاح نظام یارانه‌ها و حذف یارانه برخی کالاهای اساسی با حذف دلار ۴۲۰۰ تومانی در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور و بالتبع افزایش گرانی و تورم کالاهای اساسی در جهت وقوع یا بسترسازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۴ ۴۹- ارزیابی اصلاح نظام مالیات‌ها در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور و اجرای قانون جدید مالیات بر ارزش افزوده مصوب ۲ خرداد ۱۴۰۰ و بالتبع افزایش گرانی و تورم و نارضایتی مردم به خصوص کسبه و فعالان اقتصادی در جهت وقوع یا زمینه سازی وقوع اعتراضات چه نتایجی

۱. سوالات ۴۴ و ۴۵ را سیدمحسن حسینی پویا پیشنهاد کرده است.

۲. تمامی مقاله پیرامون آشوبها و آشوبگران است اما به نقش مأموران انتظامی، لباس شخصی، سپاهی، ارتشی و بسیجی بی توجهی شده است. (اخوت-محمدعلی؛ انجم شعاع- محمد مهدی و زمانی- سید قاسم

۳. استفاده از کلمه اغتشاشات پیش داوری است و اثر القایی دارد. (عابدی- محمد)

۴. در مقاله به عوامل اقتصادی در دامن زدن به آشوبها توجه نشده است. - به پوشش مردان و زنان و وجهه شرعی آن باید توجه بیشتری شود. (اخوت-محمدعلی)

را نشان می‌دهد؟ ۵۰- ارزیابی خصوصی سازی ناموفق و تشدید بخش شبه دولتی و خصولتی فاقد نظارت کافی یا نظارت ناپذیر و افزایش ویژه خواری و فساد مالی و اقتصادی در جهت وقوع یا بسترسازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۵۱- ارزیابی ضعف اجرای موازین حقوق رقابت در جهت تسهیل رقابت و منع انحصار در اقتصاد ایران با توجه به مداخلات روزافزون حاکمیت در اقتصاد و مصوبات غیر قابل پیش بینی شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا و نابسامانی در بازارهای مهم مانند خودرو، مسکن و فولاد و بالتبع افزایش ویژه خواری و فساد مالی و اقتصادی در جهت وقوع یا بستر سازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۵۲- بیش برآوردی منابع و پیش بینی منابع غیر واقعی و غیرقابل تحقق و نابسامانی مصارف در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور و بالتبع کسری بودجه زیاد و انتشار اسکناس بدون پشتوانه و تورم شدید ناشی از این وضعیت در جهت وقوع یا بسترسازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۱

هفتم- مسائل و چالش‌های حوزه حقوق بین‌الملل در ارتباط با

ناآرامی‌های ۱۴۰۱:

مسائل و چالش‌هایی که در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ در حوزه حقوق بین‌الملل با آن مواجه هستیم، از هر سه نوع «جبران کننده»، «پیشگیری کننده» و «فرصت‌ساز» است. اهم این مسائل و چالش‌ها به شرح زیر است:

۱- تحلیل و بررسی مسئولیت رسانه‌های خارجی ناشی از آموزش ساخت سلاح و مواد آتش‌زا بر اساس قوانین داخلی و معاهدات بین‌المللی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۲- شعار زن، زندگی، آزادی بر اساس اسناد و ضوابط حقوق بین‌الملل و معاهداتی که کشورمان به آن پیوسته است چگونه توصیف، تحلیل و ارزیابی می‌شود؟ ۳- مسئولیت کارکنان و مدیران دارای تابعیت ایرانی فعال در رسانه‌های فارسی زبان خارجی بر اساس اسناد و معاهدات بین‌المللی و در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟ ۴- در رابطه با تعرض به سفارتخانه‌های کشور ایران در کشورهای مختلف بر اساس اسناد حقوق بین‌الملل و معاهدات مشترک چه ظرفیت‌های حقوقی وجود دارد؟ ۵- مصوبه شورای حقوق بشر سازمان ملل و تشکیل هیئت حقیقت یاب چه آثار و پیامدهایی دارد و چه راهکارهایی برای مواجهه با آن پیشنهاد می‌شود؟ ۶- مسئولیت دولت‌ها و گروه‌های متهم به اشاعه ناآرامی در ایران بر اساس

۱. سؤالهای ۴۶ تا ۵۲ توسط رستمی- ولی پیشنهاد شده است.

قواعد حقوق بین‌الملل چگونه قابل تعقیب است و چه مستنداتی بر آن وجود دارد؟ ۷- مسئولیت ناشی از ارائه اطلاعات گمراه‌کننده بر اساس قواعد حقوق بین‌الملل در جریان ناآرامی‌های ایران چه ظرفیت‌هایی را نشان می‌دهد؟ ۸- مسئولیت دولت‌های تحریم‌کننده نظیر دولت مستکبر^۱ آمریکا و سایر دولت‌های محدود‌کننده برای ایجاد ناآرامی ۱۴۰۱ در ایران و یا مقابله با اغتشاش و ناآرامی توسط دولت ایران چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟ ۹- تحلیل رفتار گروه‌های مخالف و منتقد نظام جمهوری اسلامی در فضای مجازی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از نظر الزامات قانونی وظایف حرفه‌ای، اهداف و نقشهای اجتماعی بر پایه معاهدات بین‌الملل چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟ ۱۰- تحلیل رفتار گروه‌های معاند نظام جمهوری اسلامی در فضای مجازی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ بر پایه معاهدات بین‌المللی چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟ ۱۱- مسئولیت عوامل مؤثر در پرونده‌سازی‌های^۲ حقوق بشری، هسته‌ای، تروریسم و بی‌ثبات‌سازی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چگونه توصیف و تحلیل می‌شود؟ ۱۲- ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه تاثیری بر اجرای برجام و فعال کردن مکانیزم ماشه دارد؟ ۱۳- زیرساخت‌های حقوقی مؤثر در انتقال یا عدم انتقال مرجعیت رسانه‌ای از داخل به خارج کشور کدام‌ها هستند؟ ۱۴- چه مسائلی در ارتباط با حقوق زنان و کودکان در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ در قوانین موضوعه داخلی و اسناد و ضوابط حقوق بین‌الملل پدید آمده است؟^۳ خصوصاً با توجه به کنوانسیون ۱۹۸۹ حقوق کودک.^۴ ۱۵- اقدام دولت مستکبر آمریکا برای لغو عضویت ایران در کمیسیون مقام زن^۵ سازمان ملل متحد چه آثار و پیامدهایی دارد و چه راهکارهایی برای مواجهه با آن پیشنهاد می‌شود؟ ۱۶- موردپژوهشی اقدامات سازمان‌های بین‌المللی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ و چه اقدامات حقوقی متناسب با آن‌ها قابل شناسایی است؟ ۱۷- موردپژوهشی اقدامات کشورهای خارجی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد و چه اقدامات حقوقی متناسب با آن‌ها قابل شناسایی است؟

۱. استفاده از وصف «مستکبر» توسط برخی از نویسندگان القایی یا بر خلاف منطق پژوهش اعلام شده است. (داراب پور- مهربان؛ بشیریه- تهمورث؛ انجم شعاع- محمدمهدی؛ عابدی- محمد؛ محسنی- حسن؛ حسینی پویا- سیدمحسن)
 ۲. واژه «پرونده‌سازی» از نظر برخی از نویسندگان نوعی پیش‌داوری است. (داراب پور- مهربان)
 ۳. این سؤالات خودشان تهمت بر انگیز است. (داراب پور- مهربان)
 ۴. زمانی، سید قاسم
 ۵. واژه «مستکبر» توسط برخی سوگیرانه دانسته شده است. (داراب پور- مهربان)

هشتم - مسائل و چالش‌های فراروی حقوق بشر و حقوق شهروندی

در مدیریت ناآرامیها: ۱

این مسائل و چالش‌ها نیز می‌تواند از هر سه نوع «مسائل و موضوعات جبران کننده» «پیشگیری کننده» و «فرصت ساز» باشد. اهم این مسائل و موضوعات به شرح زیر است:

- ۱- موردپژوهی و صحت سنجی مهمترین ادعاهای نقض مسلم و مشهود حقوق شهروندی در جریان اعتراضات ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۲- موردپژوهی و صحت سنجی مهمترین ادعاهای نقض مسلم و مشهود حقوق افراد بازداشت شده در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
- ۳- موردپژوهی و صحت سنجی مهمترین ادعاهای نقض مسلم و مشهود^۲ موازین حقوق دادرسی عادلانه و منصفانه^۳ و...^۴ در فرایندهای قضایی رسیدگی به اتهامات اشخاص احزاب و نهادها در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۴- بررسی موانع و ظرفیتهای حقوقی برای حفظ حقوق شهروندی معترضان در جریان ناآرامی‌های اجتماعی و پاسخگو ساختن اشخاص و مقامات مسئول در نظم حقوقی کنونی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (با تأکید بر مطالعه موردی) ۵- بررسی موانع و ظرفیتهای حقوقی برای حفظ حقوق شهروندی افراد دستگیر شده در جریان ناآرامی‌های اجتماعی و پاسخگو ساختن اشخاص و مقامات رسیدگی کننده در نظم حقوقی کنونی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (با تأکید بر مطالعه موردی) ۶- بررسی موانع و ظرفیتهای حقوقی برای حفظ حقوق شهروندی افراد در جریان رسیدگی‌های قضایی در ارتباط با ناآرامی‌های اجتماعی و پاسخگو ساختن اشخاص و مقامات رسیدگی کننده در نظم حقوقی کنونی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (با تأکید بر مطالعه موردی) ۷-
- امکان سنجی ظرفیتهای حقوق داخلی و بین‌المللی در واکنش به اقدامات مراجع و نهادهای بین‌المللی از نقطه نظر نقض حقوق بشر و حقوق شهروندی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۸- ظرفیت سنجی نظام

۱. حقوق شهروندی و حقوق بشر به نظرم قابل جمع نیست. زیرا دو نظام حقوقی متفاوت است و البته گاهی همپوشانی پیدا می‌کند. حقوق شهروندی در مقابل تکالیف حکومت (نظام) است ولی مقررات آن در حقوق داخلی است. حقوق بشر یک نظام بین‌المللی است و قواعد آن در کنوانسیون‌های بین‌المللی است و طبعاً ضمانت اجرای آن هم در ح ب است. (مجبی- محسن و احمدزاده- ابولفضل) چون سؤاها جداگانه آمده است، غرض حاصل است.

۲. کلمات «مسلم و مشهود» حاوی پیش داورى است و اثر القایی دارد. (الهام- غلامحسین) توضیح: بر «ادعایی بودن» تأکید شده است تا این اثر مرتفع شود.

۳. اصلاحی رستمی- ولی

۴. برخی عناوین ادعا شده برای نقض حقوق دادرسی عبارتند از: اصل سرعت معقول- اصل اطلاع طرفین از جریان دادرسی- ضوابط راجع به شکایت از رأی- خشونت دادرسی و... (فتحی- بدیع؛ ساقیان- محمدمهدی).

حقوقی کنونی برای تأمین حق اجتماعات اعتراض آمیز چه فرصت‌ها و خلأهایی را نشان می‌دهد؟ ۹-
موردپژوهی و صحت سنجی مهمترین ادعاهای نقض مسلم و مشهود حق دسترسی به وکیل مدافع و
تسری تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری به محاکمات مربوط به اغتشاشگران در فرایندهای
قضایی رسیدگی به اتهامات اشخاص و جریانه‌ها در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد. ۱۰-
موردپژوهی و صحت سنجی مهمترین ادعاهای نقض مسلم و مشهود نقض حریم خصوصی افراد در
فرایندهای پلیسی و قضایی رسیدگی به اتهامات اشخاص و جریانه‌ها در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی
را نشان می‌دهد.^۱

نهم- مسائل و چالش‌های فراروی فقه و نهاد روحانیت در ارتباط با

ناآرامی‌های ۱۴۰۱

این مسائل به طور عمده از نوع مسائل «فرصت ساز» و «پیشگیری کننده» است؛ چرا که مسائلی
فراروی فقه و نهاد روحانیت رسمی پدید آمده است که بررسی و پژوهش آن‌ها می‌تواند موجب شناخت
ظرفیت‌ها و مسیرهای نوینی در حکمرانی فقهی^۲ شود. اهم این مسائل به شرح زیر است:

۱- موردپژوهی رفتار و واکنش‌های حوزه‌های علمیه^۳ در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ با نگرش به الزامات
قانونی، وظایف سنتی، اهداف و نقش‌های اجتماعی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۲- سؤال قبل عیناً
در خصوص واکنش هر یک از شخصیت‌های حوزوی^۴ (اشخاص حقیقی) قابل طرح و تکرار است.^۵ ۳-
موردپژوهی رفتار و گفتار امامان جمعه و [جماعات بزرگ] عیناً به شرح فوق قابل طرح و تکرار است.
۴- موردپژوهی رفتار و گفتار نمایندگان ولی فقیه در سراسر کشور عیناً به شرح فوق قابل طرح و تکرار
است. ۵- موردپژوهی تهدید، شعار، توهین و تعرض به روحانیون ملبس به لباس روحانیت از نظر عوامل
و تحلیل‌های جرم شناختی مؤثر بر این پدیده چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۶- موردپژوهی تهدید،

۱. سؤالهای ۹ و ۱۰ اصلاحی رستمی- ولی.

۲. برخی از نویسندگان با ترکیب «حکمرانی فقهی» مخالفت کرده و معتقدند حکمرانی در زمانه کنونی بر اساس نهاد نمایندگی از مردم
قابل پذیرش است. (داراب پور- مهرباب)

۳. قید «داخل و خارج از کشور» بعد از عبارت «حوزه‌های علمیه» اضافه شود. (پوربدخشان- جعفر).

۴. اطلاق شخصیت‌های حوزوی شامل نهاد و مراجع عظام تقلید هم می‌شود اما با توجه به پژوهش‌های فراوانی که در حوزه علمیه انجام
می‌شود به نظر می‌رسد نیاز در این زمینه نباشد (الهام - غلامحسین)

۵. پوربدخشان، جعفر، همان نظر.

شعار، توهین و تعرض به حوزه‌های علمیه، مساجد و مکان‌های مذهبی از نظر عوامل و تحلیل‌های جرم‌شناختی مؤثر بر این پدیده چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۱ ۷- مورد پژوهی تهدید، شعار، توهین و تعرض به خانم‌های چادری و محجبه و افرادی که ظاهر اسلامی دارند از منظر عوامل و تحلیل‌های جرم‌شناختی مؤثر بر این پدیده چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۸- مبانی فقهی عدم ارائه خدمات و نیز پلمپ محل فعالیت اشخاص به دلیل حضور افراد فاقد حجاب اسلامی در محیط‌های عمومی چیست؟ ۹- مبانی فقهی اجباری شدن پوشش اسلامی در محیط‌های عمومی چیست و چه زمینه‌هایی برای بازنگری آن وجود دارد؟ ۱۰- دو عنصر زمان و مکان چه تحولاتی را در کارکرد نهادهای فقهی پیش‌بینی شده در قانون اساسی (مجمع تشخیص مصلحت، شورای نگهبان، نهاد رهبری، مجلس خبرگان رهبری، قانون اساسی، ریاست قوه قضائیه و ...) ضروری ساخته است؟ ۱۱- چه الزامات فقهی برای مخاطب قرار دادن شخص یا نهاد رهبری در مطالبات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی لازم‌الرعايه است؟ و چه زیرساخت‌های فقهی از این الزامات حمایت یا آن را محدود می‌کنند؟ ۱۲- بررسی فقهی ترکیب «مبانی اسلام» مندرج در اصل ۲۷ قانون اساسی با نگرشی به ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۳- مورد پژوهی احکام قضایی صادره در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ با عنوان جرم محاربه بر اساس ضوابط و سوابق فقهی^۲ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۴- مورد پژوهی احکام قضایی صادره در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ با عنوان جرم بغی بر اساس ضوابط و سوابق فقهی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۵- مورد پژوهی احکام قضایی صادره در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ با عنوان جرم افساد فی الارض بر اساس ضوابط و سوابق فقهی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ تحلیل «حق بر نافرمانی مدنی» بر اساس ضوابط و سوابق فقهی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۶- تحلیل «حق بر اعتصاب» بر اساس ضوابط و سوابق فقهی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۷- نسبت سنجی نافرمانی مدنی و حق بر اعتراض و اعتصاب با حدود محاربه، بغی و افساد فی الارض از منظر فقهی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۸- اجرای احکام سالب حیات در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از نقطه نظر قواعد «منع تنفیر» و ضرورت «تأمین امنیت اجتماعی» و جایگاه «عرف» چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۳

۱. و نیز پرچم و نهادهای ملی مانند تیم ملی (محسنی - حسن).

۲. منظور قواعد فقهی است یا ملاک‌های فقهی؟ (احمدزاده - ابوالفضل) با الهام از این نظر، کلمه عبارت «ضوابط فقهی» به «ضوابط و سوابق فقهی» اصلاح شد.

۳. چه تلازم یا تریابط یا توافق نظری بین سه عبارت منع تنفیر، تأمین امنیت اجتماعی و عرف وجود دارد آیا هر سه، قاعده هستند یا اصطلاح معمول در عرف اجتماع یا ضابطه مهم در احکام اسلامی؟ (احمدزاده - ابوالفضل)

دهم- مسائل و چالش‌های فراروی حقوق دادرسی و قضایی^۱ در

ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱:^۲

منظور از حقوق دادرسی و قضایی، وجوه عملی و کاربردی حقوق است که در عملکرد مقامات و مراجع قضایی منعکس است. این مسائل و چالش‌ها از هر سه نوع مسائل «جبران کننده»، «پیشگیری کننده» و «فرصت ساز» هستند. اهم این موارد به شرح زیر است: ۱- مبانی قانونی فعالیت گشت ارشاد قبل و بعد از واقعه فوت مرحومه مهسا امینی کدامند؟^۳ ۲- پرونده فوت^۴ مهسا امینی - صرفنظر از بازتاب اجتماعی آن - از ابتدا باید چگونه رسیدگی می‌شد؟ استانداردهای رسیدگی قضایی رایج، چه اقتضائاتی داشت؟^۳ ۳- موردپژوهی رفتار هر یک از عناصر دخیل در پرونده مهسا امینی (اولیای دم - وکلا - ضابطان - پزشکی قانونی - مقامات قضایی و ...) از نظر انطباق یا انحراف از ضوابط قانونی چه نتایجی را نشان می‌دهد و مصادیق مهم آن کدام است؟ (توضیح: تحلیل رفتار هر یک از عناصر دخیل در پرونده موصوف، در یک پژوهش مستقل قابل انجام است.)^۴ ۴- موردپژوهی رفتار مقامات رسمی قوه قضائیه (که مستقیماً دخیل در پرونده نبودند) در ارتباط با پرونده مهسا امینی از نظر الزامات قانونی و وظایف حرفه‌ای چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۵ ۵- موردپژوهی رفتار مقامات قضایی ملی و محلی در ارتباط با مدیریت ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از نظر الزامات قانونی و وظایف حرفه‌ای چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (توضیح: تحلیل رفتار هر یک از مقامات قضایی ملی و محلی مرتبط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱، در یک پژوهش مستقل قابل انجام است.)^۶ ۶- موردپژوهی رفتار فرماندهان انتظامی در مقیاس ملی و محلی در جریان

۱. برخی از نویسندگان ترکیب حقوق قضایی را غیر دقیق می‌دانستند. (پارساپور - باقر) که بر اساس نظر ایشان به «حقوق دادرسی و قضایی» تغییر یافت.

۲. در مبحث حقوق قضایی مناسب است، مسئله استقلال قاضی و دادرسی عادلانه و خصوصاً نقد تعریف و طبقه بندی اعتراضات ذیل براندازی و تبانی و محاربه ... و مجازاتهای غیرمتناسب مثل اعدام یا حبس‌های طولیل المده هم به سؤالها اضافه شود. (محبی - محسن)
۳. سؤال اول ابتدا این گونه بود: «فعالیت گشت ارشاد قبل از واقعه مهسا امینی با چه الزامات قانونی مواجه بوده است؟ بایدها و نبایدهای قانونی آن چه بوده است؟» که با توجه به تذکر یکی از نویسندگان مبنی بر: عدم وجود مبنای قانونی برای فعالیت‌های گشت ارشاد و ابتدای این اقدامات به مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ به شرح فوق اصلاح شد. (حسینی پویا - سیدمحسن)

۴. در ابتدا عبارت «فوت مشکوک» در سؤال آمده بود، اما به نظر برخی از نویسندگان واژه مشکوک می‌توانست پیش داوری تلقی شود و بی‌طرفی پژوهش را تحت تأثیر قرار دهد لذا وصف «مشکوک» حذف شد و به نتیجه تحقیق مربوط، موکول شد. (الهام - غلامحسین؛ عربیان - اصغر)

۵. با تأکید بر حق بر دادگاه عمومی در اعتراضات و چالش دادگاههای اختصاصی و دادرسی ویژه - حق دسترسی به وکیل منتخب - حق رسیدگی در زمان معقول و متعارف - حق تجدیدنظرخواهی و فرجام خواهی - حق بر قاضی مستقل - حق بر هیئت منصفه در جرائم رسمی. (محسنی - حسن)

مدیریت ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از نظر الزامات قانونی و وظایف حرفه‌ای چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (توضیح یک: تحلیل رفتار هر یک از فرماندهان انتظامی در مقیاس ملی و محلی مرتبط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱، در یک پژوهش مستقل قابل انجام است. توضیح دو: این سؤال عیناً در رابطه با فرماندهان نظامی و نیز بسیج و نهادهای امنیتی^۱ در مقیاس ملی و محلی به صورت مستقل قابل پژوهش است.)

۷- موردپژوهی مصادیق اجمال، نقص، سکوت و تعارض قوانین در پرونده‌های مرتبط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه مواردی را نشان می‌دهد؟ ۸- صحت سنجی و موردپژوهی ادعای سوء استفاده از برخی مصوبات مرتبط با مدیریت ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه مصادیقی را نشان می‌دهد؟ ۹- موردپژوهی مصادیق ادعای تعدد رویه قضایی در ارتباط با رسیدگی به مسائل آشوب و اعتراض‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد و در چه مواردی ایجاد وحدت رویه قضایی ضروری است؟ ۱۰- تدوین و مستندسازی و ارزیابی تجربیات قضایی در زمینه انجام تحقیقات مقدماتی و اخذ تأمین از افراد درگیر در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۱- این سؤال عیناً در رابطه با مدیریت نگهداری، مرخصی، تأمین بهداشت، سلامت و امنیت بازداشت‌شدگان قابل طرح و تکرار است. ۱۲- این سؤال عیناً در رابطه با مدیریت اقدامات قضایی مرتبط با شبکه‌های اجتماعی، اعتراضات و تجمعات عمومی و امنیت اجتماعی و نیز استفاده از نظرسنجی‌ها قابل طرح و تکرار است. ۱۳- این سؤال عیناً در رابطه با اقدامات پیش‌گیری کننده مرتبط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ قابل طرح و تکرار است. ۱۴- بررسی موانع و ظرفیتهای قانونی در ارتباط با عکس برداری و فیلم برداری از صحنه‌های اعتراض و آشوب چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ مورد پژوهی این موضوع چه نمونه‌های قابل توجهی را در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ نشان می‌دهد؟

۱۵- بررسی موانع و ظرفیتهای قانونی مرتبط با اقدامات منتهی به ضبط یا کنترل وسایل الکترونیکی افراد اعم از گوشی موبایل لپ تاپ و... چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ مورد پژوهی این موضوع چه نمونه‌های قابل توجهی را در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ نشان می‌دهد؟ ۱۶- صحت سنجی ادعای نقض حقوق اساسی متهمان - در سطح ملی یا محلی - بر اساس ضوابط ادله اثبات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۳ (توضیح: ادعاهای متعددی در زمینه نقض حقوق اساسی متهمان - در سطح ملی و بین‌المللی - مطرح شده است نظیر: نقض حق بر اعتراض، نقض حق برخورداری از وکیل و نیز انتخاب آزادانه وکیل،

۱. عبارت «نهادهای امنیتی» توسط غلامحسین الهام پیشنهاد شد.

۲. این سؤال توسط جعفر پوربدخشان پیشنهاد شد.

۳. این سؤال بسیار مبهم است معلوم نیست. عبارتهای ادعاهای متعدد و مقیاس ملی و محلی و ضوابط حقوق و اثبات و دلیل اثبات مبین چه حیطه نظری از نویسندگان است. (احمدزاده - ابوالفضل) بر این اساس اصلاحات متعددی در متن سؤال اعمال شد.

بازداشت غیر قانونی، نقض حقوق دفاعی متهم، نقض حقوق شهروندی در جریان دادرسی، نقض حق امنیت زندانیان، ادعای توهین، تهدید، تعرض و تجاوز به آنها،^۱ و حق ... این ادعاها هر یک به صورت مستقل در خصوص هر قضیه خاص قابل انجام پژوهش به صورت موردپژوهی است.) ۱۷- صحت سنجی ادعای «تأثیرپذیری ناروای قضات رسیدگی کننده از ضابطان خاص» در جریان رسیدگی به پرونده‌های ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (هر مورد، یک پژوهش) ۱۸- بررسی مبانی و الزامات قانونی مورد نیاز برای فیلترینگ اینترنت و شبکه‌های اجتماعی و انطباق آن با اقدامات انجام شده در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۹- موردپژوهی الزامات و آثار حقوقی برای شهید و جانباز معرفی شدن برخی از جانباختگان و آسیب دیدگان در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ - با تأکید بر وقایع مناطقی که دارای تنوع قومیتی و مذهبی است، نظیر کردستان و سیستان و بلوچستان و خوزستان و... چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۲ ۲۰- صحت سنجی ادعای وجود ایراد در رسیدگی‌های قضایی مرتبط با جانباختگان و آسیب دیدگانی که از معترضان بوده‌اند، در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ و نیز ادعای تبعیض و ایجاد ناروای محدودیت رسانه‌ای و حقوق شهروندی برای آن‌ها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (هر مورد، یک پژوهش)^۳ ۲۱- صحت سنجی ادعای انتساب جرایم امنیتی و صدور احکام کیفری برای افراد زیر ۱۸ سال^۴ در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۵ ۲۲- صحت سنجی ادعای مهندسی در ارجاع پرونده‌های ناآرامی‌های ۱۴۰۱ به شعب و قضات خاص چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟^۶

۱. برخی معتقدند که: اساساً طرح این سؤال و ادعای تجاوز اولاً: نوعی پیش داوری است و ثانیاً: قابل پژوهش از طریق پژوهش‌های علمی نیست و ذکر آن نیز می‌تواند اثر القا کنندگی داشته باشد. (الهام- غلامحسین)
۲. با توجه به زیست بوم استان سیستان و بلوچستان چندان دقیق طرح نگردیده و رویکرد نهادهای حاکمیتی با رویه برخی جریان‌ات ضد وحدت اسلامی کاملاً متفاوت و متغایر است. (احمدزاده- ابوالفضل)
۳. با تأکید بر مرز میان جرم سیاسی و امنیتی، بازاندیشی در جرائم تبلیغ علیه نظام، اجتماع و تبانی، اشاعه فحشا و فساد. (محسنی- حسن)
۴. ابتدا به جای عبارت «زیر ۱۸ سال»، عبارت «افراد نابالغ» آمده بود که به پیشنهاد الهام غلامحسین به شرح فوق اصلاح شد.
۵. با تأکید بر حق دسترسی به اینترنت، تعلیق و محدودیت دسترسی به شبکه‌های مجازی. (محسنی- حسن)
۶. این سؤال توسط اخوت محمدعلی پیشنهاد شده است.

یازدهم- مسائل و چالش‌های فراروی حقوق کیفری در ارتباط با

ناآرامی ۱۴۰۱ و ۲۹

این مسائل از هر سه نوع مسائل «جبران‌کننده»، «پیش‌گیری‌کننده»^۳ و «فرصت‌ساز» است. اهم این مسائل به شرح زیر است:

۱- موردپژوهی هریک از پرونده‌های رسانه‌ای شده در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ از نقطه نظر حقوق کیفری چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (توضیح ۱: پرونده‌های رسانه‌ای شده در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ متعدد هستند. هر پرونده ظرفیت انجام یک پژوهش در قالب موردپژوهی را دارد. برخی از این پرونده‌ها عبارتند از: فوت مرحوم^۴ مهسا امینی، هر یک از وقایع محلی نظیر: ماجرای بزرگراه قزوین - کرج، ماجرای ایزده، ماجرای اصفهان، ماجراهای جمعه خونین^۵ زاهدان و جمعه‌های پس از آن، ماجرای خاش، ماجرای شهادت^۶ بسیجی در مشهد، ماجرای حرم مطهر شاه چراغ در شیراز، اعدام محسن شکاری به اتهام محاربه، جان باختن برخی از کودکان نظیر کیان پیرفلک و...^۷ توضیح ۲: برخی از این رخدادها به گونه‌ای کاملاً متفاوت روایت شده است. در پژوهش‌های موردی هر یک از این رخدادها تلاش خواهد شد تا مستندات و ادله اثباتی هر یک از روایت‌های متعارض مورد راستی‌آزمایی پژوهشی قرار گیرد. بدیهی است روش جمع‌آوری اطلاعات هر یک از این موارد می‌تواند به صورت مصاحبه، بررسی اسناد و مدارک و مطالعات کتابخانه‌ای باشد.) ۲- مصادیق «رویدادهای اعتراضی» از «رویدادهای آشوبگرانه» با چه معیارهایی تفکیک می‌شوند و هر یک چه مصادیق مشخص و واضحی دارند؟ (مصدق‌شناسی آشوب و اعتراض) ۳- موردپژوهی اطلاعات غیرواقعی (کاذب) در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ توسط رسانه‌های رسمی، غیر رسمی و نیز در فضای مجازی چه مواردی را نشان می‌دهد و مسئولیت‌های ناشی

۱. سؤال‌های حقوق کیفری بسیار مرتبط است با حقوق اساسی و قابل ادغام است. (محبی - محسن)

۲. مهم‌ترین بخش در این آشوب‌ها شاید بخش کیفری باشد که به نظر می‌رسد خیلی کوتاه و نارسا از آن عبور شده است. (داودی - هما و طهماسبی - جواد) این بخش می‌تواند در دو قسمت حقوق کیفری ماهوی و شکلی تدوین شود و مسائل آیین دادرسی که از مهمترین چالش‌ها بوده هم مطرح شود مانند حق انتخاب وکیل و تبصره ماده 48 - علنی بودن محاکمات - سرعت و دقت در رسیدگی‌ها و ..... مورد تاکید باشد. (داودی - هما)

۳. بهتر است جبران خسارت و پیشگیرانه جایگزین این دو عبارت شود. (احمدزاده - ابوالفضل) مطرح و پذیرفته نشد.

۴. با توجه به تذکر برخی از نویسندگان که کلمه مشکوک حاوی پیش‌داوری است و اثر القایی دارد، لذا کلمه مشکوک حذف شد. (الهام - غلامحسین)

۵. به کارگیری این عبارت پیش‌داوری است. (انجم شعاع - محمد مهدی)

۶. همان.

۷. پیشنهاد می‌شود برای رفع شائبه جانبداری در تحقیق، همان‌طور که از ذکر نام شهدای وقایع اخیر نظیر شهید ماجرای بزرگراه قزوین - کرج خوردداری شده است از تکرار عبارت «فوت مشکوک مهسا امینی» هم خوردداری شود. (مرادی - حسن) اعمال شد.

از آن‌ها چیست؟ ۴- مورد پژوهی توهین‌های ارتكابی توسط دو طرف موافق و مخالف در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چگونه تحلیل و دسته بندی می‌شود و چه مسؤلیتهایی را می‌تواند پدید آورد؟ ۵- مورد پژوهی نقش و مسؤلیت محرکین ناآرامی‌های اخیر از جمله سلبریتی‌ها، شبکه‌های اجتماعی و... چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۶- آسیب‌شناسی مداخله نیروهای موسوم به «لباس شخصی» در مداخله وظایف ضابطان و نقش آن در تشدید، استمرار و مدیریت ناآرامیها چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟ ۷- آسیب‌شناسی نحوه احضار و آغاز تعقیب متهمان در فرایند ناآرامیها در تقابل با حقوق قانونی این افراد چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۸- بررسی تأمین و رعایت حقوق دفاعی متهمان دستگیر شده در فرایند ناآرامیها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۹- آسیب‌شناسی فرایند دادرسی در دادگاه‌های محاکمه متهمان ناآرامیها از منظر مولفه‌های دادرسی عادلانه شامل حق تدارک دفاع، حق دسترسی به وکیل و انتخاب آزادانه وکیل، رسیدگی در زمان معقول و متعارف و دادرسی علنی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۲

دوازدهم- مسائل و چالش‌های حوزه علوم جنایی^۳ تجربی در ارتباط

با ناآرامی‌های ۱۴۰۱

این مسائل بیشتر از دو نوع «پیشگیری‌کننده» و «فرصت‌ساز» است که اهم آن‌ها به شرح زیر است:

۱- تحلیل آماری و جرم‌شناختی پرونده‌های قضایی رسیدگی شده بر اساس عنوان اتهامی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (توضیح: به نظر می‌رسد اهم عناوین جزایی پرکاربرد در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ عبارتست از: جرائم: اخلال در نظم عمومی، تخریب، نهب و غارت، تشویش اذهان عمومی، تبلیغ علیه نظام، توهین، محاربه، افساد فی‌الارض، بغی، تهدید،^۴ توهین، قدرت‌نمایی با سلاح، مقاومت در مقابل مامورین و... در این تحلیل با استفاده از آمارهای منتشره توسط قوه قضائیه ضمن تعیین فراوانی هر یک از عناوین مزبور و تعیین مولفه‌های ناظر به ویژگیهای هر متهم (سن، جنس، تحصیلات، شغل و رخداد مربوط و...) تحلیل‌های جرم‌شناختی مربوط انجام می‌شود.) ۲- آسیب‌شناسی نحوه اقدام ضابطان در

۱. این سؤال توسط (مرادی- حسن) پیشنهاد شده است.

۲. سؤالهای شماره ۶- تا ۹ توسط (طهماسبی- جواد) پیشنهاد شده است.

۳. این مبحث به طور خاص بر اساس پیشنهاد (حبیب‌زاده- محمدجعفر؛ شیخ‌الاسلامی- عباس؛ داودی- هما) ایجاد شد.

۴. فتحی، حجت‌الله

فرایند ناآرامیها و تأثیر آن در تداوم، تشدید یا مدیریت ناآرامیها چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟^۱ ۳- نقش و جایگاه احزاب، سمن‌های اجتماعی، هیئت منصفه و نهادهای صنفی نظیر کانون‌های وکلا در میانجیگری بین معترضین و حاکمیت چگونه باید تعریف شود؟^۲ ۴- تأثیر نهادهای ارفاقی در مرحله دادسرا نظیر تعلیق تعقیب؛ میانجیگری و مرحله دادگاه نظیر تعلیق و تعویق مجازات و نهاد توبه و نیز در مرحله اجرا نظیر عفو به چه میزان و در چه جرایمی باید باشد؟^۳ ۵- حدود و ثغور استفاده از عدالت ترمیمی در تعامل با عدالت تنبیهی در موضوع ناآرامی‌های اخیر چگونه باید تعریف شود؟^۴ ۶- تحلیل آماری سن دستگیرشدگان در ناآرامیها بر اساس عناوین اتهامی و میزان محکومیت آن‌ها در موارد مشابه چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۵ (عناوین اتهامی به شرح مندرج در توضیح ذیل سؤال یک است) ۷- آیا عدالت ترمیمی ظرفیت، توان و امکان پیشگیری و حل اختلافات اجتماعی در سطح کلان را دارد؟ (نظیر ناآرامی‌های ۱۴۰۱) ۸- ابزار و لوازم و اصول عدالت ترمیمی در کمک به حل مسالمت آمیز ناآرامی‌های اخیر کدامند و چگونه می‌توان از ظرفیت عدالت ترمیمی در بروز و تشدید اختلافات اجتماعی آینده پیشگیری کرد؟^۶ ۹- ظرفیت سنجی ناآرامی‌های ۱۴۰۱ برای ایجاد تغییر در نظام و مدل سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۷ ۱۰- مقایسه ناآرامی‌های ۱۴۰۱ با دو مدل «جنبش انطباقی» و «جنبش انقطاعی» در سیاست جنایی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۸ ۱۱- وضعیت سنجی اجرای مجازاتهای شدید در پساناآرامی از نقطه نظر ایجاد انسجام اجتماعی یا تشدید تضاد و انشقاق اجتماعی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۹ ۱۲- وضعیت سنجی اجرای مجازات جرائم سیاسی در پساناآرامی از نقطه نظر تضعیف، یا تقویت نظام سیاسی اجتماعی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۰} ۱۳- وضعیت سنجی تأثیر تحولات گسترده اجتماعی- فرهنگی در ضرورت بازنگری برخی مجازاتهای شدید چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۱} ۱۴- وضعیت سنجی اجرای مجازاتهای شدید در پساناآرامی از نقطه نظر تأمین و تحقق اهداف مجازاتها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^{۱۲}

۱. سؤالات ۱ و ۲ توسط (طهماسبی- جواد) پیشنهاد شده است.

۲. این سؤال توسط (حسینی پویا- سید محسن) پیشنهاد شده است.

۳. سؤال‌های ۴-۵ تا ۷ تا ۱۰ توسط (شیخ الاسلامی- عباس) پیشنهاد شده است. همچنین (ساقیان- محمد مهدی) در سؤالهای حوزه عدالت ترمیمی تأکید ویژه داشتند.

۴. سؤالهای ۱۱ تا ۱۴ توسط (جوان جعفری- عبدالرضا) پیشنهاد شده و پس از ویرایش‌هایی به تصویب رسید.

سیزدهم- مسائل و چالش‌های فراروی حقوق خصوصی در ارتباط با

ناآرامی‌ها:

این مسائل و چالش‌ها می‌تواند از هر سه نوع «مسائل جبران کننده» «مسائل پیشگیری کننده» و مسائل «فرصت‌ساز» باشد. اهم این مسائل و چالش‌ها به شرح زیر است:

۱- چه ظرفیت‌های حقوقی برای جبران و پیشگیری از اخلال در اجرای تعهدات قراردادی ناشی از ناآرامی‌های اجتماعی وجود دارد؟ و چه خلأهای قانونی در این زمینه قابل شناسایی است؟ ۲- چه نمونه‌هایی از کارکرد نهادهای اضطراری حقوق (مانند قوه قاهره، عسر و حرج، انتفای هدف قرارداد و ...) در منازعات حقوقی پدید آمده در پساناآرامی وجود دارد؟ و نیازمندی‌های به روزرسانی و اصلاح آن‌ها چیست؟ ۳- چه نمونه‌هایی از کارکرد قواعد راجع به ضمان قهری و مسئولیت مدنی در منازعات حقوقی پدید آمده در پساناآرامی‌ها وجود دارد؟ و نیازمندی‌های به روزرسانی و اصلاح آن‌ها چیست؟ ۴- موردپژوهی مسائل و مشکلات حقوقی پدید آمده برای واحدهای تولیدی، صنعتی و کسب و کارهای خدماتی، صنفی، تجاری، کشاورزی و... که مستقیماً ناشی از ناآرامی‌های اجتماعی ۱۴۰۱ هستند چه طیفی از مسائل را نشان می‌دهد؟ و این مسائل چگونه طبقه‌بندی و توصیف می‌شوند؟ ۵- موردپژوهی مسائل و مشکلات حقوقی مرتبط با جبران خسارات ناشی از تعطیلی کسب و کارها (در مراکز تجاری، صنعتی، کارگاهی، تبادلات اینترنتی و نیز تأخیر در انجام وظایف مقرر اداری و قضایی در ناآرامی) چه طیفی از مسائل را نشان می‌دهد؟ و این مسائل چگونه طبقه‌بندی و توصیف می‌شوند؟ ۶- موردپژوهی مسائل و مشکلات مرتبط با نظام مسئولیت مدنی دولت [و کارکنان بخش‌های دولتی و عمومی] در جریان ناآرامی‌های اجتماعی ۱۴۰۱ چه طیفی از مسائل را نشان می‌دهد؟ و این مسائل چگونه توصیف و طبقه‌بندی می‌شوند؟ ۷- موردپژوهی آسیب‌ها و خسارات وارده به بخش‌های دولتی و عمومی در جریان ناآرامی‌های اجتماعی ۱۴۰۱ چه طیفی از مسائل را نشان می‌دهد؟ و این مسائل چگونه توصیف و طبقه‌بندی می‌شوند؟ ۸- تحلیل مهمترین رخداد‌های پدید آمده در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ و روندهای اجتماعی ناشی از آن در پسا ناآرامی از منظر «تغییر در اوضاع و احوال زمان قرارداد» چه نمونه‌های قابل توجهی را نشان می‌دهد؟ ۹- بررسی مسئولیت مدنی دولت در قبال خسارات مادی، معنوی و بدنی ناشی از مداخله نیروهای موسوم به «لباس شخصی» چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟ ۱۰- ظرفیت

۱. این عنوان می‌تواند به صورت مستقل مورد پژوهش قرار گیرد.

۲. این سؤال را (حسینی پویا - سیدمحسن) پیشنهاد کرده است.

سنجی سازوکارهای حقوقی ناظر به بیمه مسئولیت نیروهای نظامی و انتظامی و دولت و مدیران دولتی در خصوص خسارات مطرح شده در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۱ ۱۱- مورد پژوهی استناد و ارجاع به اصل ۱۷۱ قانون اساسی در رابطه با ادعاهای مطروحه در جریان رسیدگی به شکایت افراد بی‌گناه و آسیب دیده از ناآرامی‌های ۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۲- مورد پژوهی چالش‌های فراروی تعیین و دریافت خسارت برای افراد بی‌گناه از دولت، مقامات عمومی و قضایی در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ ۱۳- بررسی مبانی حقوقی دو نظریه «استقلال» یا «پیوند» میان «احراز تقصیر و خطای قاضی که منجر به خسارت می‌شود» با «تخلف انتظامی قاضی» با توجه به ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه مواردی را نشان می‌دهد؟ ۱۴- چه پیشنهادی تکمیلی برای جامعیت و مانعیت قوانین پیرامونی و مورد نیاز برای اثربخشی بیشتر اصل ۱۷۱ قانون اساسی بر اساس تجربه ناآرامی‌های ۱۴۰۱ قابل ارایه است؟^۲ ۱۵- مورد پژوهی آسیب (مادی و معنوی) ناروا به افراد بی‌گناه در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟^۳

چهاردهم: سؤالهای افزوده شده نویسندگان

در جریان مشارکت نویسندگان در مقاله حاضر، که به روش دلفی انجام شد، بسیاری از آن‌ها علاوه بر پیشنهادهای اصلاحی در متن مقاله، سؤالهای جدیدی را پیشنهاد کردند تا به مقاله افزوده شود. برخی از این سؤالهای پیشنهاد شده در متن مقاله منعکس شد و به صورت پاورقی نیز توضیح داده شد؛ اما برخی دیگر از سؤال‌ها به گونه‌ای بود که به دلایل مختلف امکان اعمال آن‌ها در متن مقاله فراهم نبود زیرا بعضی از سؤال‌ها خیلی جزئی یا خیلی کلی بود یا با سؤالهای قبلی تداخل داشت و یا به دلایل دیگر اصل سؤال مورد تردید بود که نیازمند اظهار نظر بقیه نویسندگان بود، به این منظور در بخش پایانی این مقاله متن سؤال‌های پیشنهادی و افزوده نویسندگان درج می‌شود تا هم به روش مشارکتی در تدوین مقاله وفادار بمانیم و هم ارزش علمی سؤالهای مطروحه نادیده گرفته نشود. و هم نیاز به فرایند زمان بر برای رفت و برگشت مقاله و کسب اجماع در مورد سؤال‌ها نباشد. در این راستا در مجموع تعداد ۱۹۴ مورد سؤال از ۲۱ نفر از نویسندگان به ترتیب حروف الفبا آورده می‌شود.

۱. این سؤال را (حیاتی- علی عباس) پیشنهاد کرده است.

۲. سؤالهای ۱۱ تا ۱۴ را (موسوی- سیدعباس) پیشنهاد کرده است.

۳. مسئولیت حرفه‌ای، صنفی و قانونی قضات که پاسدار حقوق فردی و اجتماعی مردم هستند، در جریان ناآرامیها می‌توانند به صورت خاص مورد توجه قرار گیرند. (خسروی- محمدرضا)

❖ ۱- اخوت - محمدعلی - قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور

۱. بررسی تناقض بین مواد برگرفته از حقوق سابق ایران مانند جرمهای علیه امنیت و جرمهای وارد شده از شرع مانند محاربه و افساد و غیر آن چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
۲. بحث مربوط به جرایم سیاسی و حضور هیئت منصفه در جرمهای ارتكابی که می‌تواند با توجه به قانون جرم سیاسی مورد غور قرار گیرد؛ جایش خالی است.
۳. بحث محدودیت انتخاب وکیل موضوع تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری در رسیدگی پرونده‌های نا آرامیها و پیامدهای آن، بهتر است مطرح شود.
۴. واکاوی جرمهای ارتكابی به وسیله اطفال و چگونگی بر خورد با آن‌ها دارای اهمیت است.

❖ ۲- الهام - غلامحسین - استاد دانشگاه تهران و وزیر اسبق دادگستری

- ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی فلسفه حقوق در پسا ناآرامی ۱۴۰۱ سؤالات زیر اضافه شود:
۵. نگرش حاکمیت یا مالکیت مطلق انسان بر جسم و اندام خود چه تاثیری بر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ داشته است؟
  ۶. پذیرش و تاثیر این رویکرد و رفتارهای جنسی چه تاثیری بر نظام کیفری جمهوری اسلامی خواهد داشت؟
  ۷. نسبت و رابطه منع الزام شرعی به حجاب، با منع الزام پوشش آحاد -مردم زن یا مرد- چگونه است؟ (مبانی نظری و عرفی حجاب و پوشش همسانی دارد یا متفاوت است؟)
  ۸. تاثیر حذف حمایت‌های کیفری از برخی احکام شرعی، با حفظ حرمت یا وجود بر چالش‌های اجتماعی چگونه خواهد بود؟
  ۹. تحولات حقوقی متأثر از ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه رابطه و نسبتی با انقلاب جنسی خواهد داشت؟
  ۱۰. ارتباط فرهنگ و قدرت در رویکردهای قانونی جمهوری اسلامی چه تاثیری بر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ دارد؟
  ۱۱. کمال گرایی معنوی و اخلاقی مذکور در مقدمه و متن قانون اساسی چه اقتضائات حکومتی دارد و تاثیر آن بر رفتار کنشگران ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چیست؟
  ۱۲. کارکرد حکومت دینی در ارتباط با رشد اخلاقی و معنوی جامعه و ارتباط با اعتراضات و ناآرامی‌ها چیست؟
  ۱۳. نسبت حکومت دینی با زندگی فردی و اصلاح آحاد مردم با تاکید بر رویکرد مدیریتی امام (ره) و انقلاب اسلامی چگونه تعریف می‌شود و ضرورت بازنگری در آن با فلسفه حکومت چگونه قابل تطبیق است؟

ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی حقوق قضایی در پسا ناآرامی ۱۴۰۱.

۱۴. بررسی حدود اختیارات قانونی دولت در شرایط اضطراری در قطع دسترسی‌های عمومی مردم به وسایل ارتباطی (اینترنت، تلفن همراه و ...) بیانگر چیست؟

ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی عمومی در پسا ناآرامی ۱۴۰۱.

۱۵. نسبت سنجی قوانین موجود یا خلا قانونی در ابراز مخالفت‌های سیاسی و مدنی با خشونت‌گرایی معترضین چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱۶. بررسی فقدان، ناتوانی و ضعف عدم، اعتماد احزاب مسئول و قانونی در تشدید یا گرایش خشونت در اعتراضات اخیر و نیز مدیریت اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (خواهد داد)

۱۷. مطالعه امکان سنجی قانونی فعالیت و کنشگری سیاسی (جوانان و زنان به طور خاص) وجود و یا فقدان بسترهای قانون‌مند آن چه تاثیری بر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ نشان می‌دهد؟

۱۸. بررسی بستر پیدایش شعار زن، زندگی، آزادی در شرایط اجتماعی امروز چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱۹. آسیب‌شناسی تاثیر سبک زندگی - غیراسلامی یا غیر ایرانی - از طریق رسانه‌های خارجی اعم سیاسی و فرهنگی، از جهت ارتباط و تاثیر گذاری بر ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۲۰. آسیب‌شناسی تعارضات رفتاری و گفتاری زندگی مسئولان اجرایی و سیاسی کشور و نیز نهادهای فرهنگی کشور چه تاثیری بر سبک زندگی، مطالبات و نظم‌پذیری و قانون‌گرایی در معترضان جوان و میانسال ناآرامی‌های اخیر نشان می‌دهد؟

۲۱. از منظر جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جنایی مطالبه ناآرامی‌های جنسی چه تاثیری بر ناآرامی‌های اخیر دارد؟

۲۲. نسبت ناآرامی‌های اخیر و انقلاب جنسی چیست؟

۲۳. هویت‌شناسی کنشگران جوان ناآرامی‌های اخیر - متولدین دهه هفتاد و هشتاد - از نظر حقوقی فرهنگی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۲۴. انحصار حکومتی رسانه ملی، چه تاثیری بر فرهنگ سازی و رفتار اجتماعی و سیاسی کنشگران ناآرامی ۱۴۰۱ دارد؟

ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی حقوق خصوصی در پسا ناآرامی ۱۴۰۱.

۲۵. بررسی مسئولیت مدنی نهادهای تشویق‌گر، حمایت‌کننده سیاسی یا مالی و محرکان ناآرامی‌ها در سطوح داخلی و بین‌المللی از نظر منابع حقوق داخلی و منابع حقوق کشورهای حاکم بر رفتارهای

نهادهای مذکور و عرف بین‌المللی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی حقوق کیفری در پسا ناآرامی ۱۴۰۱.

۲۶. مطالعه سیاستهای سخت‌گیرانه در جرایم امنیتی، رفتارهای نهادهای امنیتی قبل، حین و بعد از ناآرامی‌ها در مدیریت و کاهش یا از بین بردن بسترهای پیدایش اقدامات خسارت‌بار و خشونت آفرین چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۲۷. مطالعه تاثیر بازدارندگی موقت یا میان‌مدت مجازات اعدام در جلوگیری از اقدامات خشونت بار چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

❖ ۳- انجم‌شعاع - محمدمهدی - قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور

۲۸. اصول لایتغیر قانون اساسی با توجه ظرفیتهای فقه اسلامی با چه معیارهایی تعریف می‌شود؟

۲۹. صحت‌سنجی ادعای نقش شورای نگهبان در ممانعت از تصویب قوانین عرفی متناسب با نیازها و تحولات جامعه از طریق ارائه تفسیرهای محدود‌کننده قانون اساسی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۳۰. صحت سنجی ادعای ایفای نقش مجلس سنا توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام در تطبیق مصوبات مجلس شورای اسلامی با سیاستهای کلی نظام چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۳۱. صحت سنجی ادعای نقش تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری در نقض حقوق اساسی متهمان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۳۲. مورد پژوهی نقش مصوبات اشخاص حقوقی حقوق عمومی از قبیل شورای عالی فضای مجازی، ستاد امر به معروف و نهی از منکر در مدیریت، تشدید و استمرار ناآرامی‌ها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۳۳. صحت سنجی ادعای تفسیرهای سلیقه‌ای و جهت‌دار از عناوین جزایی و انطباق آن با رفتارهای متهمان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

❖ ۴- آیین-علیرضا - استادیار دانشگاه سیستان و بلوچستان

-مسائل و چالش‌های فراروی فلسفه حقوق در پسا ناآرامی ۱۴۰۱

پرسش‌های ذیل بنیادین‌تر هستند و بهتر است در ابتدا، اینها افزوده شود.

۳۴. مبانی معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی، تبارشناختی و روش‌شناختی ظهور و بروز پدیده اغتشاش یا ناآرامی چیست؟

۳۵. نقش مطالعات پارادایم‌شناسانه در تولید یا بازتولید یا کشف مبانی، اصول، روش‌شناسی، نظریه‌ها و مدل‌های مدیریت ناآرامی‌ها چه می‌باشد؟

۳۶. روش‌های تحقیق در حوزه ناآرامی و اغتشاشات، باید کمی باشد یا کیفی یا مختلط

۳۷. بر پایه مطالعات زمینه‌گرایانه تطبیقی، تمایز و تشابه ناآرامی‌ها در ایران با سایر کشورهای دنیا چه می‌باشد

۳۸. دوالیته حقوق و مذهب و نوع رویکرد ما به این مسئله، در فضای کنونی جامعه چه نقشی می‌تواند ایفا کند

۳۹. تا چه میزان، سکولاریزه شدن محیط‌های علمی و اداری و... در پدیده ناآرامی موثر است

۴۰. آیا می‌توان با مطالعه‌ای تبارشناسانه، ریشه‌های پدیده انقلاب و اغتشاش در جوامع مذهبی دنیا را

مشابه هم دانست؟ (مطالعه موردی: رنسانس در غرب و انقلاب مشروطه در ایران)

۴۱. وجوه تشابه و تمایز عقلانیت اسلامی با عقلانیت غربی، در نحوه مدیریت ناآرامی چیست

۴۲. آیا حوزه مواجهه با ناآرامی، جزو حوزه‌های تعبدی و توقیفی است یا عقلی و عقلانی

۴۳. نظریه عرفی‌سازی دین در مسئله مدیریت ناآرامی‌ها چه جایگاه و کارکردی دارد؟

۴۴. بالفرض عقب‌نشینی نظام از برخی آموزه‌های مسلم شرعی مثل حجاب، آیا این مسئله دائمی است یا موقتی؟

۴۵. شاخص‌ها، مولفه‌ها و معیارهای کنش فعالانه یا منفعلانه نظام حقوقی و فقهی ایران در قبال پدیده ناآرامی‌ها چیست؟

۴۶. الگوریتم مرحله به مرحله شناخت، ساخت و اداره جامعه در قبال ناآرامی‌ها چیست؟

۴۷. آیا مواجهه با چالش جدی ناآرامی، سبب تحول یا تغییر در روش‌شناسی اجتهادات فقهی و حقوقی شده است؟

۴۸. جایگاه نظریه‌های عدالت، در سه حوزه جبرانگری، پیشگیری و فرصت‌سازی در قبال معضلات ناشی از ناآرامی‌ها و اغتشاشات چیست؟

-مسائل و چالش‌های فراروی حقوق خصوصی در ارتباط با ناآرامی‌ها:

به نظر می‌رسد تاکید بیشتر سؤالها در حوزه احوال مالیه است، در حالی که احوال شخصیه و نیز احوال مختلط (مالی- شخصی) نیز از حوزه‌های حقوق مدنی‌اند. وانگهی، می‌دانیم که حقوق خصوصی، حوزه‌های دیگری نظیر حقوق تجارت، حقوق حمل و نقل (یعنی حقوق دریایی و حقوق هوایی که مشهور، آن‌ها را ذیل حقوق خصوصی می‌دانند؟) را هم شامل می‌شود، در حالی که پرسش‌ها غالباً ناظر به حقوق مدنی هستند. فی‌المثل می‌توان پرسش‌های ذیل را افزود:

۴۹. نقش اغتشاشات و هیجانات ناشی از آن در از هم گسیختگی خانواده‌ها، افزایش درگیری‌های بین والدین با هم و با فرزندانشان و فزونی یافتن طلاق و ترک غیر موجه منزل و نشوز و ... چیست.

۵۰. چنانچه شخصی که جزو مخالفین حکومت است، وصیت کند که یک سوم از اموالش به سلطنت خواهان یا تجزیه طلبان برسد، آیا اساساً چنین اعمال حقوقی که مخالف منافع ملی است، نافذند.

۵۱. چنانچه مردی بر اثر اغتشاشات و از دست دادن یا تعطیلی کارش، توان پرداخت نفقه با مهریه را نداشته باشد، حکمش چیست؟ و...

در حوزه حقوق حمل و نقل هم می‌توان پرسید:

۵۲. تاثیر اغتشاشات بر اختلال در فرایند حمل و نقل مسافر و کالا به صورت دریایی یا هوایی چیست؟ از حیث موضوع شناسی، مصداق‌شناسی و حکم شناسی.

۵۳. تاثیر اغتشاشات بر اجاره یا رهن کشتی یا هواپیما، مسئولیت فرمانده و مالکان و کارکنان کشتی یا هواپیما چیست؟ و...

در حوزه حقوق تجارت نیز می‌توان گفت:

۵۴. ناآرامی‌ها چه آثاری بر مبادلات تجاری، حقوق چک، حقوق ورشکستگی و... دارد؟ مثلاً آیا اگر تاجری خوش نام به دلیل اغتشاشات نتواند وجه چک را تامین کند، آیا جنبه‌های کیفری صدور چک بلامحل متوجه او می‌گردد؟

۵۵. در مجموع به نظر می‌رسد که جنبه‌های دیگری را نیز می‌توان بر نظام مسائل حقوق خصوصی افزود. لذا: مواردی که اشاره شد، از باب پیشنهاد بود و بی‌گمان می‌توان با تامل بیشتر، بر شمارشان افزود.

❖ ۵- آقای طوق - مسلم، وکیل دادگستری و مدرس دانشگاه

قبل از سؤال اول ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی فلسفه حقوق در پسا ناآرامی ۱۴۰۱ باید پرسید:

۵۶. در نظام جمهوری اسلامی ایران، قانون در ارتباط با شریعت، در کجا ایستاده است؟

۵۷. همچنین باید پرسید، فلسفه قانون‌گذاری در جمهوری اسلامی، بر چه مبنایی استوار است؛ پاسداشت و حفظ شریعت یا تنظیم روابط اجتماعی؟

۵۸. چه مقدار از ناآرامی‌های ۱۴۰۱، ریشه در روابط شریعت و قانون دارد؟

۵۹. آیا فساد، ناکارآمدی، ضعف پاسخگویی، تورم افسارگسیخته، محدودیت‌های روزافزون و مسائلی از این دست، دستی بر آتش ناآرامی‌ها نداشته‌اند؟ در واقع، آیا حجاب/ بی‌حجابی عامل ناآرامی‌ها بود یا بهانه آن؟

۶۰. قبل از سؤال شش ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی فلسفه حقوق در پسا ناآرامی ۱۴۰۱ باید پرسید اصلاً چنین چیزی تا چه حد امکان‌پذیر است؟

۶۱. قبل از سؤال اول بند مسائل و چالش‌های فراروی حقوق اساسی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ باید پرسید قانون اساسی در جمهوری اسلامی ایران، در کجا ایستاده است و آیا ظرفیت لازم برای حل بحران دارد یا خیر؟

۶۲. قبل از سؤال اول بند مسائل و چالش‌های فراروی فقه و نهاد روحانیت در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ لازم است پرسیده شود، کارکرد دین در حل بحران‌هایی از قبیل ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه چیزی است؟ آیا انعطاف نشان می‌دهد یا خیر؟

۶۳. و در خصوص سؤال ۱۲ این بند هم قصاص و تقدم و تأخر آن بر محاربه و سایر عناوین نیز نیازمند بررسی است.

ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی حقوق قضایی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ سؤال‌های زیر مطرح است:

۶۴. نقش و جایگاه قوانینی مانند قانون آیین دادرسی کیفری در بحران‌ها و ناآرامی‌ها، تا چه اندازه است و چگونه تأمین می‌شود؟

۶۵. دستگاه قضایی چگونه و تا چه حد باید پاسخگو باشد؟

۶۶. نقد آراء قضایی در فضای عمومی دارای چه وضعیتی است؟ آزاد است یا دارای محدودیت است؟ اگر محدود است، محدودیتها کدامند؟

❖ ۶- آوایی - سیدعلیرضا - قاضی بازنشسته دادگاه عالی انتظامی قضات و وزیر

سابق دادگستری

۶۷. مورد پژوهی عملکرد قوه قضائیه و قضات دادگستری بر اساس معیارهای استقلال و اقتدار سازمانی و شاخص‌های دادرسی عادلانه در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟ (هر مورد یک پژوهش).

۶۸. در نظام حقوقی ایران چه ظرفیت‌های پیشگیری‌کننده برای توجه به نارضایتی‌های عمومی و جلوگیری از تبدیل نارضایتی به اغتشاش و تخریب وجود دارد؟

۶۹. با استفاده از تجارب ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه ساز و کار حقوقی برای کشف و تامین خواسته‌های عمومی به شیوه‌های مسالمت آمیز منطقی و به دور از هرگونه آشوب مورد نیاز است؟

۷۰. اولویت سنجی مسائل و مشکلات حقوقی ناظر به ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چگونه انجام می‌شود و چه نتیجه‌ای را نشان می‌دهد؟

❖ ۷- پوربدخشان - جعفر - قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور

۷۱. مبانی قانونی عدم ارائه خدمات و نیز پلمپ محل فعالیت اشخاص به دلیل حضور افراد فاقد حجاب اسلامی در محیط‌های عمومی چیست؟

❖ ۸- حسینی پویا - سید محسن - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

ذیل مسائل و چالش‌های فراروی فلسفه حقوق در پسا ناآرامی ۱۴۰۱ سؤالات زیر مطرح است:
۷۲. ضرورت تناسب ضمانت اجراهای قانونی با اعتقادات و باورها (هنجارها و ناهنجاریهای) اجتماعی با نگاهی به قوانین و مقررات حوزه حجاب.

۷۳. ضرورت تناسب بین مجازات اصلی با مجازات‌های تبعی در قوانین و مقررات حوزه حجاب؟
۷۴. توضیح: با توجه به شدیدتر بودن برخی مجازات‌های تبعی (مانند انفصال از خدمات دولتی، محرومیت از تحصیل، محرومیت از شغل و...) نسبت به مجازات اصلی مذکور در تبصره ماده ۶۳۸ ق.م.ا. (جرم درجه ۸)

۷۵. بررسی ضرورت و وجاهت مداخله نیروهای غیر رسمی (لباس شخصی) در مقابله با ناآرامی‌ها
ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق اساسی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱:
۷۶. بررسی مشروعیت یا عدم مشروعیت نافرمانی مدنی در پرتو قانون اساسی؟
۷۷. بررسی اعتبار اقدامات تقنینی و اجرایی شورای عالی انقلاب فرهنگی در حوزه حجاب.
۷۸. بررسی تعارض محدودیت در انتخاب و تعیین وکیل با اصل رسیدگی عادلانه (تعارض تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری با اصل ۳۵ قانون اساسی).

ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق قضایی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱:
با توجه به عدم وجود مبنای قانونی برای فعالیت‌های گشت ارشاد و ابتدای این اقدامات به مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی؛ پیشنهاد اصلاح سؤال اول به شکل زیر را دارم:

۷۹. بررسی مبانی قانونی فعالیت گشت ارشاد قبل و بعد از واقعه فوت مرحومه مهسا امینی؟
۸۰. بررسی شیوه رسیدگی به پرونده اشخاص زیر ۱۸ سال و میزان رعایت قواعد قانون آیین دادرسی کیفری در رسیدگی به جرایم اطفال.

۸۱. امکان سنجی جرم سیاسی محسوب کردن اعتراض به حجاب اجباری؟
ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق عمومی در ارتباط با ناآرامی‌ها

۸۲. بررسی میزان تأثیرگذاری و زمینه سازی اظهار نظرات اشخاص مرتبط با حقوق عمومی (ائمه جمعه، دادستان‌ها، رئیس ستاد امر به معروف و...) در افزایش نارضایتی عمومی و بروز ناآرامی‌ها.

۸۳. بررسی مبانی قانونی مداخله نیروهای لباس شخصی در مقابله با ناآرامی‌ها.

ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق خصوصی در ارتباط با ناآرامی‌ها:

۸۴. بررسی مسئولیت مدنی دولت در قبال خسارات مادی، معنوی و بدنی ناشی از مداخله نیروهای لباس شخصی.

ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق کیفری در پسا ناآرامی ۱۴۰۱

۸۵. تحلیل آماری سن دستگیر شدگان در ناآرامی‌ها بر اساس عناوین اتهامی و میزان محکومیت آن‌ها در موارد مشابه چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۸۶. توضیح: با توجه به حضور تعداد زیادی از افراد زیر ۱۸ سال و تفاوت آیین رسیدگی به جرایم اطفال، آیا در این خصوص مطابق قانون عمل شده و تفاوت معناداری در نتایج رسیدگی مشاهده می‌شود یا خیر؟

❖ ۹- حیاتی - علی عباس - دانشیار دانشگاه رازی کرمانشاه

برخی از سوال‌های قابل افزودن به شرح زیر است:

۸۷. صحت‌سنجی ادعای فاصله میان افکار و خواسته‌های مدیران حاکمیتی و افکار و خواسته‌های مردم چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۸۸. مورد پژوهشی تاثیر عملکرد نظام جمهوری اسلامی در دین‌گروی و دین‌گریزی مردم چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۸۹. مورد پژوهشی کیفیت رعایت اصول و تشریفات دادرسی در رسیدگی و صدور حکم علیه مجرمین اعتراضات (منظور از حیث مدت زمان دادرسی است - که فرایند عادی نیست و گاهی از زمان دستگیری و اعدام دو ماه طول نکشیده) در این فرایند بسیاری از قواعد و تشریفات دادرسی رعایت نمی‌شود چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۹۰. مورد پژوهشی کیفیت برخورد با حقوق دانان ناقد آرای قضایی (منظور امثال دکتر برهانی است که به صرف نقد عملکرد دستگاه قضایی در معرض اخراج قرار می‌گیرند) چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۹۱. مورد پژوهشی تزلزل موقعیت شغلی به واسطه انتقاد یا عدم همراهی با سیاست‌های نظام چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

❖ ۱۰- داوودی - هما - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی - واحد کرج

در بخش علوم جنایی تجربی سوالات زیر افزوده شود.

۹۲. تاثیر جامعه شناختی قواعد حقوقی در بروز اعتراضات و تظاهرات اخیر چه بوده است؟

۹۳. نقش گسست‌های اجتماعی و حجم دعاوی حقوقی و کیفری در دادگستری در بروز حرکت‌های

اعتراضی چگونه ارزیابی می‌شود؟

۹۴. نقش سرمایه‌های اجتماعی به ویژه در حوزه حقوقی، میراث مدنی و ثروت‌های حقوقی، در جهت‌دهی تحولات اجتماعی چگونه ارزیابی می‌شود؟

❖ ۱۱- رستمی - ولی - استاد دانشگاه تهران

ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی حقوق اساسی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱:

۹۵. بررسی عدم قانون‌گذاری در خصوص اصل ۷۹ قانون اساسی برای تنظیم و تنسيق موازين شرایط اضطراری در جهت ساماندهی اعتراضات مشروع مدنی و پیشگیری از وقوع ناآرامی‌های مشابه چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی حقوق عمومی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱:

۹۶. ارزیابی ابطال مصوبه هیئت وزیران در خصوص ساماندهی مکان اعتراضات مشروع مدنی توسط هیئت عمومی دیوان عدالت اداری در جهت پیشگیری از اغتشاشات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۹۷. ارزیابی عدم شفافیت بودجه‌ریزی و ادعاها در مورد بودجه نهادهای سیاسی و فرهنگی فاقد پاسخگویی

و مسئولیت و نظارت در جهت وقوع یا زمینه‌سازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۹۸. ارزیابی اصلاح نظام یارانه‌ها و حذف یارانه برخی کالاهای اساسی با حذف دلار ۴۲۰۰ تومانی در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور و بالتبع افزایش گرانی و تورم کالاهای اساسی در جهت وقوع یا بسترسازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۹۹. ارزیابی اصلاح نظام مالیاتها در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور و اجرای قانون جدید مالیات بر ارزش افزوده مصوب ۲ خرداد ۱۴۰۰ و بالتبع افزایش گرانی و تورم و نارضایتی مردم به خصوص کسبه

و فعالان اقتصادی در جهت وقوع یا زمینه‌سازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱۰۰. ارزیابی خصوصی‌سازی ناموفق و تشدید بخش شبه دولتی و خصولتی فاقد نظارت کافی یا نظارت ناپذیر و افزایش ویژه خواری و فساد مالی و اقتصادی در جهت وقوع یا بسترسازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱۰۱. ارزیابی ضعف اجرای موازين حقوق رقابت در جهت تسهیل رقابت و منع انحصار در اقتصاد ایران با توجه به مداخلات روزافزون حاکمیت در اقتصاد و مصوبات غیر قابل پیش بینی شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا و نابسامانی در بازارهای مهم مانند: خودرو، مسکن و فولاد و بالتبع افزایش ویژه خواری و فساد مالی و اقتصادی در جهت وقوع یا بستر سازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱۰۲. بیش برآوردی منابع و پیش بینی منابع غیر واقعی و غیرقابل تحقق و نابسامانی مصارف در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور و بالتبع کسری بودجه زیاد و انتشار اسکناس بدون پشتوانه و تورم شدید ناشی از این وضعیت در جهت وقوع یا بسترسازی وقوع اعتراضات چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
ذیل بند مسائل و چالش‌های فراروی حقوق شهروندی و حقوق بشر در پساناآرامی:

۱۰۳. موردپژوهی و صحت‌سنجی مهمترین ادعاهای نقض مسلم و مشهود حق دسترسی به وکیل مدافع و تسری تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری به محاکمات مربوط به اغتشاشگران در فرایندهای قضایی رسیدگی به اتهامات اشخاص و جریانه‌ها در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد.

۱۰۴. موردپژوهی و صحت‌سنجی مهمترین ادعاهای نقض مسلم و مشهود نقض حریم خصوصی افراد در فرایندهای پلیسی و قضایی رسیدگی به اتهامات اشخاص و جریانه‌ها در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد.

❖ ۱۲- زمانی - سیدقاسم - استاد دانشگاه علامه طباطبائی

۱۰۵. چه رابطه‌ای میان اعتراضات ۱۴۰۱ در ایران و نقض حق بر حکمرانی مطلوب شهروندان وجود دارد؟

۱۰۶. مسئولیت دولت ایران در نقض موازین حقوق بشر جهت سرکوب اعتراضات صرفاً داخلی و در حوزه حقوق عمومی است و یا بین‌المللی؟

۱۰۷. دولت ایران در برخورد با معترضان کدام موازین بین‌المللی حقوق بشر را نقض کرده است؟

۱۰۸. آیا اعمال شرط دولت جمهوری اسلامی ایران بر کنوانسیون ۱۹۸۹ حقوق کودک، ظرفیت توجیه رفتار ایران با معترضان زیر ۱۸ سال را دارد؟

۱۰۹. اتهام ارتکاب جنایات علیه بشریت در سرکوب تظاهرکنندگان اعتراض‌های ۱۴۰۱ ایران تا چه میزان قابل پذیرش قلمداد می‌شود؟

۱۱۰. در صورت مثبت بودن پاسخ سؤال قبل، آیا امکان ارجاع پرونده ایران به دیوان کیفری بین‌المللی از طریق شورای امنیت سازمان ملل متحد مشابه پرونده‌های دارفور سودان و لیبی وجود دارد؟

۱۱۱. آیا مداخله کشورهای خارجی در اعتراض‌های ایران تحت عنوان مداخله بشردوستانه و نسخه تکامل یافته آن با عنوان مسئولیت حمایت، قابل توجیه است؟

۱۱۲. اگر بپذیریم که یکی از علل اعتراض‌های ایران مشکلات معیشتی و اقتصادی مردم است آیا می‌توان تحریم‌های اقتصادی را عامل اصلی آن قلمداد کرد و در قالب نظریه سبب اقوی از مباشر، دولت ایران را مسئول قلمداد کرد؟

۱۱۳. در نظام بین‌المللی حقوق بشر، تحت چه شرایطی مأموران دولت می‌توانند برای کنترل آشوب و اعتراض از سلاح گرم منتهی به صدمه جدی و یا سلب حیات شهروندان استفاده نمایند؟

۱۱۴. استفاده از لباس شخصی‌ها و نیز اتباع خارجی جهت سرکوب اعتراضات ۱۴۰۱ ایران تا چه میزان مسئولیت دولت ایران را تحت الشعاع قرار می‌دهد؟

❖ ۱۳- ساقیان - محمد مهدی - استادیار دانشگاه تهران

۱۱۵. با توجه به این که ماهیت اکثر جرائم اخیر سیاسی بوده و مرتکبین به دنبال وضعیت حکمرانی مطلوب تر بودند، در نظر نگرفتن انگیزه سیاسی در فرایند رسیدگی چه آثار و پیامدهایی دارد؟

۱۱۶. عدم رعایت اصل تفسیر مضیق به نفع متهم و خارج کردن بسیاری از اعمال ارتكابی از قلمرو جرائم علیه امنیت چه پیامدهایی را به دنبال دارد؟

۱۱۷. تصویب قوانین عادلانه و متناسب که از یک‌سو نظم عمومی و از سوی دیگر حقوق افراد را رعایت کند، چه نتایجی را به دنبال خواهد داشت؟

۱۱۸. ...

❖ ۱۴- سیمایی - حسین، دانشیار دانشگاه شهید بهشتی

۱۱۹. تبعیض‌های حقوقی تحریک‌آمیز که زمینه اعتراضات را فراهم کرده و عقده‌ها را به تدریج متراکم کرده است چیست؟ این موارد باید فهرست شده و راه حل‌ها و زمینه‌های اصلاح آن‌ها فراهم شود.

۱۲۰. مسئولیت حقوقی نهادهایی که باعث کاهش مشارکت مردم در اداره کشور شده‌اند چیست؟

۱۲۱. برخورد قضایی با اعتصابات چه مبنای حقوقی دارد؟ آیا اگر اعتصاب از نظر حاکمیت به ناحق باشد یا باعث اختلال در اداره کشور یا خدمت رسانی به مردم شود، مجاز نیست؟

۱۲۲. آیا اصل برائت در باره دولت هم اجرا می‌شود؟ به این معنا که اگر شهروندان، دولت (به معنای اعم که شامل هر سه قوه می‌شود) را متهم به فریب، شکنجه، دخالت در حریم خصوصی و... بنمایند آیا بار اثبات ادعا و اتهام با شهروندان است یا در این موارد به دلیل این که شهروندان اسباب و وسایل اثبات ادعای خود را ندارند و همه ابزار و امکانات در دست دولت است، دولت باید بار اثبات را به دوش بکشد و در صورت اثبات خلاف هم نمی‌تواند شهروندان را به دلیل اتهام و افترا تعقیب نماید؟ دولت فقط می‌تواند از خود دفاع کند و لیکن شاکی را نمی‌تواند تعقیب کند.

۱۲۳. آیا اجماع و اتفاق دانشجویان برای عدم تشکیل کلاس، جرم یا تخلف است؟

۱۲۴. آیا دانشجویان معترض را می‌توان به جرم اعتراض تحت تعقیب قرار داد؟

۱۲۵. آیا رئیس دانشگاه می‌تواند رأساً و بدون ارجاع پرونده به کمیته انضباطی، دانشجویان را به طور

دائمی یا موقت از حضور در دانشگاه ممنوع کند؟ به فرض که دستور العمل یا مصوبه‌ای هم در این مورد باشد آیا این مصوبه از وجاهت حقوقی برخوردار است؟

۱۲۶. آیا وظیفه حقوقی استاد در مواجهه با دانشجویی که مقررات موضوعه در مورد حجاب را رعایت نمی‌کند چیست؟ آیا دانشگاه می‌تواند از طریق استاد اجبار و الزام را اعمال کند و استاد ممتنع را تحت تعقیب قرار دهد؟

۱۲۷. آیا شعارهای حاوی فحش، جرم است یا در حوزه حقوق عمومی و سیاسی، این قبیل الفاظ و کلمات که انعکاس دهنده درجه نفرت و انزجار است فاقد عنصر مجرمانه است، چون با انگیزه‌های شرافتمندانه یا اصلاح‌گرایانه و سیاسی صورت گرفته است؟

۱۲۸. آیا لزوم اخذ مجوز برای تشکیل اجتماعات و راهپیمایی‌ها خلاف اصل ۲۷ قانون اساسی نیست؟
۱۲۹. در برخی از اصول مهم قانون اساسی که از قضا ناظر به حقوق ملت هستند، قیود مبهمی مثل با رعایت موازین اسلام (اصل ۲۰)، مبانی اسلام (اصل ۲۴) آمده است. این قیود مبهم هستند و ابهام آن‌ها موجب ابهام کلیت اصول مزبور شده است (نظیر اجمال مخصوص که باعث اجمال عام می‌شود). چگونه این قیود می‌توانند تفسیر شوند که باعث نادیده گرفتن حق‌ها و ناآرامی‌های مزبور نشوند؟

۱۳۰. با توجه به تعدد قرائتها از اسلام و مبانی یا موازین آن - که به عنوان قید در برخی از اصول قانون اساسی ذکر شده اند - کدام قرائت را باید مبنا و معیار قرار داد؟ آیا می‌توان حقوق اساسی ملت و حقها و ناآرامی‌های بنیادین بشر را به عنوان یکی از مرجحات به رسمیت شناخت و قرائتی را معیار قرار داد که موافق با این دسته از حقوق باشند؟

۱۳۱. آیا حکومت دینی موظف به اجرای اجباری شریعت است؟ به عنوان مثال آیا دولت اسلامی موظف به الزام بانوان به رعایت حجاب و مجازات ناقضان آن است؟

۱۳۲. اگر اکثریت جامعه با اجرای شریعت موافق نباشند یا قرائت متفاوتی از شریعت داشته باشند، آیا شرعاً می‌توان رأی آنان را نادیده گرفت؟

❖ ۱۵ - طهماسبی - جواد - قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور

ذیل مسائل و چالش‌های فراروی فلسفه حقوق در پسا ناآرامی اضافه شود:

۱۳۳. آسیب‌شناسی نگرش شورای نگهبان در اسلامی سازی قوانین و مقررات و تاثیر آن بر عدم رضایت مردم و بروز ناآرامی‌ها چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟

۱۳۴. یا آسیب‌شناسی جمهوریت نظام از ناحیه برخی از ساختارهای مقرر در قانون اساسی و تاثیر آن بر ناآرامی‌ها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱۳۵. رویکردهای بین‌المللی نظام در عدم تعامل با کشورهای اثر گذار در تعاملات جهانی و اثر آن بر بروز ناآرامی‌ها چه نتایجی را در پی دارد؟
۱۳۶. مطالعه سیاستهای راهبردی صدا و سیما و اثرگذاری آن در نارضایتی مردم و در نهایت بروز ناآرامی‌ها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
- ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق کیفری در پسا ناآرامی ۱۴۰۱
آیین دادرسی کیفری:
۱۳۷. آسیب‌شناسی نحوه اقدام ضابطان در فرایند ناآرامی‌ها و تأثیر آن در تداوم و تشدید ناآرامی‌ها چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟
۱۳۸. آسیب‌شناسی مداخله نیروهای لباس شخصی در مداخله وظایف ضابطان و نقش آن در تشدید و استمرار ناآرامی‌ها چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟
۱۳۹. آسیب‌شناسی نحوه احضار و آغاز تعقیب متهمان در فرایند ناآرامی‌ها در تقابل با حقوق قانونی این افراد چگونه انجام می‌شود؟
۱۴۰. حقوق دفاعی متهمان دستگیر شده در فرایند ناآرامی‌ها تا چه حد رعایت می‌شود؟
۱۴۱. آسیب‌شناسی فرایند دادرسی در دادگاه‌های محاکمه متهمان ناآرامی‌ها در تقابل با مؤلفه‌های دادرسی عادلانه مانند رسیدگی در زمان معقول و متعارف و دادرسی علنی چگونه ارزیابی می‌شود؟
۱۴۲. به طور کلی، آسیب‌شناسی فرایند دادرسی در دادگاه‌های متهمان ناشی از ناآرامی‌ها در تقابل با هر یک از مؤلفه‌های دادرسی عادلانه مانند حق تدارک دفاع، حق دسترسی و انتخاب وکیل و سایر مؤلفه می‌تواند موضوع تحقیق باشد.

❖ ۱۶- عابدی - محمد - دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد

۱۴۳. در خصوص عملکرد و مقررات هیئت رسیدگی به تخلفات رسیدگی به اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها می‌توان پرسشی را مطرح کرد؟
۱۴۴. در خصوص عملکرد کمیته انضباطی رسیدگی به تخلفات دانشجویان و تغییر آیین نامه انتظامی به موجب دستور یا مصوبه (؟) شورای عالی امنیت ملی می‌توان پرسشی را مطرح کرد؟
۱۴۵. در خصوص مسئولیت کیفری و مدنی دانش آموزان و اطفال و نیز سرپرستان آنها می‌توان پرسشی را مطرح کرد؟

❖ ۱۷- عربیان - اصغر - دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

تهران

۱۴۶. حمایت نهادها و اشخاص خارجی از جریانات اعتراضی چه تغییری در روند اعتراضات و فرایند رسیدگی ایجاد می کند؟ نتیجه چگونه ارزیابی می شود؟
۱۴۷. حمایت نهادها و اشخاص خارجی از جریانات اعتراضی چه تاثیری در حقوق متهمین و دستگیر شدگان بر جا می گذارد؟ یا گذاشته است؟
۱۴۸. سنجش تاثیر فراخوان های دستوری خارجی در تعیین و صدق عناوین مجرمانه در اعتراضات و اعتصابات
۱۴۹. ارزیابی تاثیر فضای ناآرام و تشویشی محیط های عمومی در نگرش تطبیقی ضابطین، قضات و مجریان نسبت به جایگزینی برخی عناوین مجرمانه با یکدیگر مانند: محاربه و بغی.
۱۵۰. امکان سنجی حفظ حقوق شهروندی اهالی و کسبه غیر معترض محل و مخالف اعتراض و اعتصاب فراخوانی.
۱۵۱. محورهایی مانند: حقوق رسانه و چالش های آن نیز درج شود.

❖ ۱۸- فیض - علیرضا - قاضی بازنشسته دادگستری

- ذیل مسائل و چالش های فراروی فلسفه حقوق در پسا ناآرامی ۱۴۰۱:
۱۵۲. امکان جمع بین جمهوریت و اسلامیت در جوامع اسلامی در صور مختلف
- الف- جوامعی با اکثریت شیعه ب- جوامع با اکثریت مسلمان ج- جوامع با اقلیت مسلمان د- جوامع با اقلیت شیعه
۱۵۳. امکان حفظ اعتبار اصل ۴ قانون اساسی با فرض احتمالی عدول اکثریت ملت از اصل حاکمیت اسلام، پارادوکس ایجاد شده با این فرض.
- ذیل مسائل و چالش های فراروی حقوق اساسی در ارتباط با ناآرامی های ۱۴۰۱: سؤالات زیر مطرح است:
۱۵۴. نقش فقدان ساز و کار قانونی جهت به چالش کشیدن حاکمیت در موارد نقض قانون اساسی در بروز ناآرامی ها.
۱۵۵. امکان تاسیس نهاد دادگاه قانون اساسی در چارچوب قانون اساسی.
۱۵۶. نقش عدم استقلال قوه قضائیه در ایجاد ناآرامی ها و بررسی امکان ایجاد قوه قضائیه مستقل در چارچوب قانون اساسی.

۱۵۷. بررسی اعتبار قانونی نهادهای غیر مذکور در قانون اساسی و دادن نقش‌های مهم حاکمیتی با آن‌ها نظیر شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی قضایی، مجازی، شورای سران قوا، بنیاد مستضعفان، ستاد اجرایی فرمان امام، دادسرا و دادگاه ویژه روحانیت و...
- ذیل مسائل و چالش‌های فراروی فقه و نهاد روحانیت در ناآرامی‌های ۱۴۰۱:
۱۵۸. تاثیر اختلاف در نظریه نسبت به انتخاب یا نظریه تلفیقی بر مواضع و عملکرد حاکمیت و بروز ناآرامی‌ها.
۱۵۹. تبیین و تغییر چگونگی حاکمیت اصل ۴ قانون اساسی بر عموم و اطلاق قوانین و تاثیر آن بر بروز ناآرامی‌ها و مقابله با آنها.
- ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق قضایی در ارتباط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱: سوالات زیر مطرح است:
۱۶۰. بررسی مشکلات ناشی از عناوین کیفری موثر نظیر تبلیغ علیه نظام، تبانی بر علیه امنیت کشور، اشاعه اکاذیب و مانند آن بر تشتت آرای قضایی نسبت به شرکت‌کنندگان در اعتراضات.
۱۶۱. بررسی برداشت قضات کیفری از متن ماده ۶۳۸ در استفاده عنوان کیفری ارتکاب فعل حرام در این ماده.
۱۶۲. بررسی ایفای نقش در مورد ناآرامی‌ها از سوی دستگاه قضا و تهدید معترضین در اعتماد عمومی به بی‌طرفی دستگاه قضا
- ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق عمومی در ارتباط با ناآرامی‌ها اضافه شود
۱۶۳. بررسی تاثیر اختیار دادستان کل و سایر دادستان‌ها در ارجاع یا عدم ارجاع پرونده‌ها بر بروز و تشدید ناآرامی‌ها.
۱۶۴. بررسی تسریع در رسیدگی به پرونده‌های ناآرامی‌ها در اعتماد عمومی نسبت به استقلال دستگاه قضا.
- ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق شهروندی در پسا ناآرامی ۱۴۰۱:
۱۶۵. بررسی رعایت اصول مربوط به حقوق ملت و تاثیر نقش آن‌ها در بروز ناآرامی‌ها و نیز نحوه برخورد با آن.
۱۶۶. بررسی وضع رعایت اصل ۳۴ قانون اساسی و عدم اعتماد به رسیدگی به تظلمات و تاثیر این اصل بر بروز ناآرامی‌ها.
- ذیل مسائل و چالش‌های فراروی حقوق بین‌الملل در پسا ناآرامی ۱۴۰۱:
۱۶۷. بررسی پدیده‌های مهم افزایش مهاجرین از ایران به خارج و نقش آن‌ها در حمایت یا عدم حمایت از نظام حاکم.

۱۶۸. اقداماتی که می‌تواند از سوی حاکمیت منتهی به افزایش مهاجرت یا کاهش آن شود.
 ۱۶۹. اقداماتی که می‌تواند مانع تبدیل مهاجرین به فرصت برای کشور شود و آن‌ها را به مخالفت با نظام و حمایت از ناآرامیها واداشت.

❖ ۱۹- محسنی- حسن- دانشیار دانشگاه تهران

۱۷۰. جنایی یا کیفری سازی مطالبات مدنی آیا اندیشه درستی است؟
 ۱۷۱. صحت سنجی ادعای خارجی بودن منشأ تمامی اعتراضات به استناد توجه خارجی‌ها به اعتراضات برای فشار به جمهوری اسلامی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
 ۱۷۲. بررسی آثار بین‌المللی ادعای سرکوب اعتراضات در مجامع و نهادهای بین‌المللی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
 ۱۷۳. صحت سنجی ادعای تضعیف استقلال قضایی و جانبداری از حاکمیت در برخی محاکمات قضایی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
 ۱۷۴. بازتعریف جرائم امنیتی همچون اجتماع و تبانی و... تبلیغ علیه نظام، ترویج فساد و فحشا و ... و تفکیک آن از اعتراضات مدنی و سیاسی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
 ۱۷۵. نقش گردآورندگان دلائل و ادله اثبات در توجیه اقدامات خود در مقابل نقش دسترسی به ادله از سوی اصحاب پرونده در اثبات موضوع چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
 ۱۷۶. مرز میان دفاع یک نهاد حاکمیتی از عملکرد خود و اجزایش با ادعا به معنای حقوق کیفری و اثبات این ادعا چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
 ۱۷۷. نقد و بررسی رویه‌ها و رأی‌های قضایی صادر شده در جریان ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
 ۱۷۸. امکان سنجی تفکیک میان پاسداری از شرع و پاسداری از قانون اساسی در شورای نگهبان به علت خلط میان وظایف تقنینی، تفسیری و نظارتی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟
 ۱۷۹. چگونگی افزایش ظرفیت حضور حقوق دانان و فقهای مستقل، جوان و آگاه به مسائل اجتماعی و قانونی در شورای نگهبان؟
 ۱۸۰. ...

❖ ۲۰- محمدی- حمزه- عضو هیئت علمی گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی

واحد قزوین

- مسائل و چالش‌های فراروی فلسفه حقوق در پسا نا آرامی ۱۴۰۱:

۱۸۱. آموزه‌های دینی باید چگونه فهم و تفسیر شوند تا از تبدیل حکومت دینی به دین حکومتی جلوگیری شود؟

۱۸۲. امکان سنجی ظرفیت‌ها و الزام‌های قانونی برای تحقق حقوق شهروندی مندرج در قانون اساسی چه نتایجی نشان می‌دهد؟

۱۸۳. صحت سنجی ادعای نقض قانون اساسی توسط نهاد نگهبان قانون اساسی که منجر به تحدید اصول جمهوریت نظام گردیده است چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱۸۴. صحت سنجی ادعای تاثیر نهادهای غیر رسمی بر کارکرد نهادهای رسمی که منجر به تحدید اصول جمهوریت نظام می‌گردد چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱۸۵. مورد پژوهی عدم ایجاد شرایط و زیرساختهای لازم برای اجرای قسمتی از اصل ۸ قانون اساسی (امر به معروف و نهی از منکر مردم نسبت به دولت) در پیشگیری از ناآرامی‌های اجتماعی چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

- مسائل و چالش‌های فراروی فقه و نهاد روحانیت

۱۸۶. بررسی فقهی اصل ولایت مطلقه فقیه در اصل ۵۷ قانون اساسی در مقایسه با سایر نظریه‌های موجود در خصوص ولایت فقیه با نگرش به ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد.

- مسائل و چالش‌های فراروی حقوق قضایی

۱۸۷. صحت سنجی ادعای ارتکاب جرائم توسط نیروی انتظامی در ورود به دانشگاه شریف و دیگر دانشگاهها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

۱۸۸. صحت سنجی ادعای تعلل، سهل‌انگاری و کارشکنی در رسیدگی به پرونده هواپیمای اوکراینی و تعجیل در صدور آرای حبس و اعدام در ناآرامی‌های ۱۴۰۱ چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

- مسائل و چالش‌های فراروی حقوق عمومی

۱۸۹. تحلیل چرایی عدم ایفای نقش مؤثر توسط نهادهای واسط در جلوگیری از بروز ناآرامی‌ها چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

- مسائل و چالش‌های فراروی حقوق شهروندی

۱۹۰. مورد پژوهی موضوع حصر و عدم محاکمه قانونی و عادلانه رهبران اعتراضات سال ۸۸ و تاثیر آن بر ناآرامی‌های اخیر چه نتایجی را نشان می‌دهد؟

❖ ۲۱- موسوی - سیدعباس - قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور

۱۹۱. به طور مشخص مرز بین مسئولیت دولت با مسئولیت شخص قاضی و نیز حدود تفکیک شده

مسئولیت یکایک قضاات متصدی پرونده و تصمیم گیر در جبران زیان مادی و معنوی زیان دیده چیست و چگونه تبیین می‌شود؟

۱۹۲. با توجه به نارسایی و ابهام در فرایند جبران خسارت، آیا ضروری نیست که دستگاه قضایی در فکر تنظیم آیین نامه اجرایی ماده ۳۰ قانون نظارت بر رفتار قضاات باشد؟

۱۹۳. روند رسیدگی به تخلف انتظامی قاضی و احراز تقصیر طولانی است. زیان دیده برای جبران خسارت ناروا و گاه هنگفت چگونه این دوره طولانی را متحمل شود آیا او می‌تواند از سازوکار تأمینی برای پوشش خسارت وارده در ابتدای دادخواهی بهره مند شود؟

۱۹۴. داوری‌ها در باب رسیدگی به دعوای مطالبه زیان از قاضی و تحقق ماده ۳۰ قانون نظارت بر رفتار قضاات خوشایند و مثبت نیست. چرا مراجع ذیربط در دستگاه قضا برای تلطیف این ارزیابی، آمار عملکردی رسیدگی به این دعا و جبران زیان ناروای مراجعین به دادگستری را ارائه نمی‌دهند؟

خلاصه و نتیجه‌گیری:

- ۱- ناآرامی‌های اجتماعی در قالب آشوب و اعتراض و ... از پدیده‌های شناخته شده در جوامع مختلف است و با انجام تغییر در سطوح مختلف سازه‌های اجتماعی می‌تواند موجب تحول و بهبود شرایط شود.
- ۲- مسئله‌یابی، نیازسنجی و شناسایی سؤاها و مسئله‌های حقوقی مرتبط با ناآرامی‌های ۱۴۰۱ کشور عزیزمان از آن جهت اهمیت دارد که اولاً: به دنبال خوداصلاحی با حفظ ساختارهای اساسی در نظم حقوقی موجود و مستقر بوده و کاملاً خشونت پرهیز است و ثانیاً: انرژی پژوهشی موجود در سطح جمعیت حقوقی کشور را به سمت نیازهای عینی و واقعی نظام حقوقی متمرکز می‌کند و بهره‌وری پژوهش‌های حقوقی و کنشگری جمعیت حقوقی را افزایش می‌دهد. ثالثاً: به سیاست‌گذاران و مدیران جامعه کمک می‌کند تا با کاربست نتایج پژوهشی مزبور کارایی و اثربخشی برنامه‌ها را افزایش دهند.
- ۳- جمعیت حقوقی ایران در سطح استادان و نخبگان - در محدوده جامعه مشارکت کننده در این مقاله - ناآرامی‌های ۱۴۰۱ را رخدادی خسارت بار می‌دانند و برای برون رفت از آن اتخاذ تدابیر جبران کننده، پیشگیری کننده و استفاده از فرصت‌های پدید آمده را ضروری می‌دانند.
- ۴- تعداد ۱۶۷ نفر از اعضای هیئت علمی، قضات (اعم از بازنشسته و شاغل) و وکلا که در این مقاله مشارکت کرده‌اند، در رابطه با راهکارهای برون رفت از شرایط موجود، نظرهای متفاوتی را ابراز داشتند که در چند گروه طبقه بندی شدند. این طبقه بندی حاکی از وجود نگرش‌های کاملاً متفاوت نسبت به ناآرامی‌های ۱۴۰۱ است. در این زمینه نیاز به انجام پژوهش‌های نگرش سنج از نخبگان حقوقی کشور با رعایت استانداردهای پژوهشی و تعیین جامعه آماری و نمونه گیری علمی ضرورت دارد.
- ۵- تعداد ۸۰ نفر از این جمعیت که معادل ۴۷ و ۹۰ صدم درصد آنها هستند و بزرگترین گروه این جامعه را تشکیل می‌دهند، سؤاها و مسئله‌هایی را برای پژوهش مطرح کرده‌اند. با این توضیح که ۲۴ نفر از این جمعیت بنا به مصالحی اعلام کردند که نامشان در شمار نویسندگان ذکر نشود؛ اما ۵۶ نفر با درج نامشان نیز موافقت کردند.
- ۶- سؤاها و مسئله‌های حقوقی پیشنهاد شده در این مقاله، نشان می‌دهد که ابعاد حقوقی ناآرامی‌های ۱۴۰۱ به لحاظ سطح و عمق گسترده است و نیاز به انجام پژوهش‌های متعدد در شاخه‌های مختلف حقوق و با کارکردهای متعدد جبران کنندگی، پیشگیری کنندگی و استفاده از فرصت‌های پدید آمده، امری مسلم است.

۷- در نتیجه این تحقیق، زمینه انجام صدها پژوهش حقوقی پیرامون سؤال‌ها و مسئله‌های شناسایی شده، فراهم شده است. این سؤال‌ها و مسئله‌ها در ۱۰ شاخه از دانش حقوق طبقه بندی شده است و به پژوهشگران و جامعه ایرانی تقدیم می‌شود.

۸- گستره و شمار نخبگانی جمعیت حقوقی ایران بسیار فراتر از استادان مشارکت کننده در این پژوهش است و می‌توانند با امتدادبخشی به این تلاش علمی، راهنمای انجام پژوهش‌های شناسایی شده در این مقاله باشند؛ همچنین نهادهای رسمی و مدنی نظیر هیئت حمایت از کرسی‌های نظریه‌پردازی شورای عالی انقلاب فرهنگی، انجمن‌های علمی و نیز نشریات علمی حقوقی و مراکز پژوهشی مؤثر در حوزه سیاست‌گذاری می‌توانند با حمایت از نیازهای پژوهشی شناسایی شده در این مقاله راهبری تحقق آن و کاربست نتایج تحقیقات بعدی را به انجام رسانند.

۹- سؤالها و مسئله‌های شناسایی شده در این تحقیق به منزله نیازسنجی پژوهشی بوده و نیازمند توجه و امتدادبخشی توسط پژوهشگران بعدی است و این مهم زمانی محقق می‌شود که: اولاً؛ جمعیت حقوقی کشور در جریان پژوهش‌های خود (اعم از پایان‌نامه‌نویسی، رساله نویسی، مقاله‌نویسی و پژوهش‌های موردی) این مسائل را در دستور کار پژوهشی خود قرار دهند و ثانیاً؛ این الگو برای ادای دین به جامعه ایرانی-اسلامی توسط سایر استادان علوم انسانی در سایر شاخه‌های علمی مورد پذیرش و استقبال قرار گیرد و ثالثاً؛ مراجع تصمیم‌ساز، تصمیم‌گیر، مقررات‌گذار و تقنینی کشور به نتایج این تحقیقات توجه کرده و به کاربست نتایج پژوهش در میدان عمل اهتمام ورزند تا شاهد اثربخشی بیشتر این گفتگوهای علمی و رفتار و کلام خشونت پرهیز و اصلاح بیش از پیش شرایط کشور عزیزمان باشیم.

بعون الله تعالی.

Legal Problem-solving Regarding the Unrest of 1401 Across Iran¹

Seyyed Hossein Safaei²
 Seyyed Mustafa Mohaghegh Damad³
 Mohammad Darvishzadeh⁴
 Co-authors⁵

Problem-solving research seeks to identify questions and problems that can be proposed and examined pertaining to an organizational issue or social event. This article as problem-solving research seeks to discern and identify legal questions and issues related to the unrest of 1401 in Iran.

1. First, the title of the research was chosen as follows: "The system of legal issues and challenges related to the chaos and protest of 1401 in Iran". However, due to the fact that some of the above terms such as chaos, protest and challenge are considered to be prejudgment before the research is concluded, they were modified as described above according to the recommendation of some authors. (Mohammad Ali Ardebili– Seyed Mostafa Mohaghegh Damad– Bahram Bahrami– Seyed Mohsen Hosseini Poya– Gholam Ali Seyfi Zinab– Davoodi Homa– Mohammad Javad Shariat Bagheri and et al) Of course, some of the authors maintained that the previous title be kept in its original form but at the end no consensus could be reached concerning that issue.

2. Professor at Tehran University

3. Professor at University of Shahid Beheshti, professor at academic chair in jurisprudence and principles at Islamic seminary

4. Former justice of the Supreme court and head of Iranian Law And Legal Research Institute (Responsible Author)

5. List of co-authors in alphabetical order 4- Mahmoud Abbasi (Associate Professor at University of Shahid Beheshti) 5- Mohammad Abedi (Associate Professor at University of Ferdosi in Mashhad) 6- Alireza Abin (Assistant Professor at University of Sistan and Baloochestan) 7- Moslem Aghaei Towq (Lawyer and lecturer of university) 8- Abolfazl Ahmadzadeh (Judge) 9- Mohammad Mehdi Anjom Shoa (Retired Justice in Supreme Court) 10- Asghar Arabian (Associate Professor at Islamic Azad University, Department of Science and Researches in Tehran) 11- Mohammad Ali Ardebili (Professor at University of Shaid beheshti) 12- Dariush Ashrafi (Faculty member in Islamic Azad University, Department of North of Tehran) 13- Seyyed Alireza Avaei (Retired Judge of the Supreme Court of Justice and former Minister of Justice) 14- Badini, Hassan (Associate Professor at Tehran University) 15- Bahram Bahrami (Retired Justice in Supreme Court) 16- Mahmoud Baratiniya (Retired Judge) 17- Tahmoores Bashiriyeh (Assistant Professor at University of Allameh Tabatabaie) 18- Mehrab Darabpur (Professor at University of Shahid Beheshti) 19- Homa Dawoodi (Assistant Professor at Islamic Azad University, Department of Karaj) 20- Gholamhossein Elham (Professor at Tehran University) 21- Roghaye Farahani (Faculty member of Iranian Law and Canon Research Centre) 22- Badie Fathi (Assistant Professor at University of Allameh Tabatabaie) 23- Hojjatullah Fathi (Faculty member of Research Center of Culture and Islamic Thought) 24- Alireza Feyz (Retired Judge) 25- Mohammad Jafar Habibzadeh (Professor at University of Tarbiat Modarres) 26- Ali Abbas Hayati (Associate Professor at Razi University) 27- Ali Akbar Hematian (Former Justice of Disciplinary Prosecutor's Office) 28- Seyyed Mohsen Hosseini Pouya (Assistant Professor at Islamic Azad University, Department of Mashhad) 29- Mohammad Hadi Javaherkalam (Assistant Professor at University of Allameh Tabatabaie) 30- Mohammad Javad Javadi (Professor at Tehran University) 31- Abdul Reza Javan Jafari (Professor at University of Ferdosi in Mashhad) 32- Abbas Karimi (Professor at Tehran University) 33- Mohammad Reza Khosravi (Retired Justice in Supreme Court) 34- Fahime Malekzadeh (Associate Professor at Islamic Azad University, Department of North of Tehran) 35- Hamze Mohammadi (Assistant Professor at Islamic Azad University) 36- Mohsen Mohebi (Associate Professor at Islamic Azad University, Department of Science and Researches) 37- Hassan Mohseni (Associate Professor at Tehran University) 38- Moradi, Hassan (Assistant Professor at University of Allameh Tabatabaie) 39- Seyed Abbas Mousavi (Retired Justice in Supreme Court) 40- Abulfazl Nikookar (Appellate Justice) 41- Seyyed Fazel Noouri (Former Justice of Disciplinary Prosecutor's Office and faculty member of Iranian Law and Canon Research Centre) 42- Mohammad Ali okhovat (Retired Justice in Supreme Court) 43- Mohammad Bagher Parsapour (Associate Professor at University of Tarbiat Modarres) 44- Jafar Pourbadakhshan (Retired Justice in Supreme Court) 45- Behzad Razavi Fard (Associate Professor at University of Allameh Tabatabai) 46- Vali Rostami (Professor at Tehran University) 47- Seyyed Mohammad Sadri (Associate Professor at University of Payam Noor) 48- Mohammad Mahdi Saghian (Assistant Professor at University of Tehran) 49- Mohammad Hossein Saket (Retired Justice in Supreme Court) 50- Gholam Ali Seifi Zeinab (Retired Faculty member at University of shahid Beheshti) 51- Mohammad Javad Shariat Bagheri (Retired Justice in Supreme Court and former head of University of Judicial Science) 52- Abbas Sheikholeslami (Associate Professor at Islamic Azad University, Department of Mashhad) 53- Hossein Simaei Saraf (Associate Professor at University of shahid Beheshti) 54- Zainab Ta'ala (Lawyer) 55- Javad Tahmasebi (Retired Justice in Supreme Court) 56- Seyyed ghasem Zamani (Professor at University of Allameh Tabatabai)

Identification and definition of these issues and questions provides a favorable ground for legal researchers to deal with the legal aspects of the 1401 unrest in Iran in the form of articles, theses, academic chairs, and even academic treatises. In addition, the results of this research can be useful for policymakers, planners, and legislators. The problem-solving nature of this research led to the writing of this article with the participation of 80 Iranian legal and judicial experts, of which 56 of them agreed to include their names as Co-author, and in this way, the indicator of the "number of authors" involved in the writing of a single article has also set a new record.

The tools and methods of data collection in this research were library and case study methods, and the analysis of said data was carried out by the "content analysis" method.

In this research, hundreds of questions or legal issues have been identified that can directly be used as subjects for research.

KeyWords: unrest, 1401 protests, problem solving, street riots, legal challenges, right to protest